

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності»

Студентки:

Харченко Катерини Василівни

Науковий керівник:

Матвієнко Світлана Іванівна,

канд. пед. наук, доцент

Рецензенти:

Голота Наталія Миколаївна,

канд. пед. наук, доцент

Пісоцький Олександр Петрович,

канд. психол. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2019

Харченко К. В. Формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності / К. В. Харченко. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2019. – 108 с.

Наукова робота присвячена аналізу проблеми формування соціального досвіду у дошкільників 6-7 років. Здійснено науковий аналіз поняття «соціальний досвід». Визначено особливості засвоєння соціального досвіду дітьми старшого дошкільного віку. Надано соціокультурну характеристику театралізованої діяльності як засобу формування соціального досвіду дошкільників. Проведено експериментальне дослідження з виявлення та перевірки організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в дітей дошкільного віку засобами театралізованої діяльності. Розкрито методіку організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку в театралізованої діяльності. висвітлено результати проведеної експериментальної роботи.

Ключові слова: соціальний довід, театралізована діяльність дошкільників, діти старшого дошкільного віку.

Kharchenko K. V. Formation of social experience in children of senior preschool age by means of theatrical activity / K. V. Kharchenko. – Qualifying work. - Nizhyn, 2019. - 108 p.

The scientific work is devoted to the analysis of the problem of formation of social experience in preschoolers 6-7 years. The scientific analysis of the concept of "social experience" is carried out. Features of assimilation of social experience by children of senior preschool age are defined. The socio-cultural characteristic of theatrical activity as a means of forming the social experience of preschoolers is provided. An experimental study was conducted to identify and verify the organizational and pedagogical conditions for the formation of social experience in preschool children by means of theatrical activities. The method of organization of work on checking organizational and pedagogical conditions of formation of social experience in children of senior preschool age in theatrical activity is revealed. the results of the experimental work are highlighted.

Key words: social argument, theatrical activity of preschoolers, children of senior preschool age.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	10
1.1. Сутнісна характеристика поняття «соціальний досвід»	10
1.2. Особливості засвоєння соціального досвіду дітьми старшого дошкільного віку.	14
1.3. Соціокультурна характеристика театралізованої діяльності як засобу формування соціального досвіду дошкільників	17
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	24
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	26
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності	26
2.2. Аналіз педагогічних чинників формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності	29
2.3. Методика дослідження рівнів сформованості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.	45
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	52
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	

ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	54
3.1. Обґрунтування педагогічних принципів та організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в старших дошкільників засобами театралізованої діяльності	54
3.2. Методика організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку в театралізованої діяльності	61
3.3. Оцінка ефективності організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності	71
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

З перших днів свого життя дитина оточена різними людьми та з самого початку бере участь у соціальних взаємодіях. Це і є той досвід спілкування, який дитина набуває, перш ніж навчитися говорити. Людина є соціальним буттям процес її соціалізації залежить головним чином від соціальних законів та формується лише за наявності відповідних соціальних умов життя.

Взагалі проблема соціалізації дітей дошкільного віку в контексті наукових досліджень відносно не є старою, але декілька вчених підкреслюють її значення для розвитку дитини: Л. Артемов, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Кононко, Курінн, Н. Лисенко, Т. Пономанська, І. Рогальська та ін. Вони визначають феномен соціалізації як надбання дітей дошкільного віку через соціальний досвід, який досягається шляхом орієнтації в життєвому середовищі, адаптації до навколишнього світу, трансформації у природи, ставлення самого до себе та оточуючих.

У процесі взаємодії з іншими людьми дошкільник отримує певний соціальний досвід, який суб'єктивно асимільований, стає частиною його особистості. Процес формування соціального досвіду дитини впливає не тільки на його оточення, але і на діяльність, в якій він займається.

Враховуючи реалії сучасності, формування соціального досвіду як основи соціальної компетентності має починатися з дошкільного періоду. Потреба в соціальному досвіді дошкільника представляється Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні. У цьому державному стандарті розвиток дитини в дошкільному віці визначається, зокрема, необхідністю створення сприятливих умов для встановлення його соціального досвіду, конституції основи соціальної компетентності дитини, розвитку його соціальних емоцій та мотивацій та орієнтації на навчання в реальних соціальних умовах.

Сильним фактором, що впливає на особистість (через його синтетичну природу для соціалізації), особливим засобом набуття соціального досвіду

для дошкільника є театральна діяльність. У дошкільній педагогіці в роботах вчених О. Акулової, Л. Артемової, Т. Караманенко, С. Машевської, А. етрового та інших. Розкривається проблема театральної діяльності як засобу індивідуального розвитку та освіти. Аналіз роботи цих авторів дозволив визначити аспекти виявлені під час вивчення цього питання. Таким чином, вчена Л. Артемов пропонує використовувати драматизовані ігри як потужний навчальний засіб, що визначає великий вплив на особистість дитини, сприяючи формуванню його особистих якостей і соціального досвіду, пристосованого до його віку.

У працях А. Богуш, В. Бутек, В. Кардашової, Т. Науменко, Б. Неменського, Т. Поніманської описані різні аспекти художнього розвитку особистості для формування соціально-комунікативного досвіду. Концептуальні засади залучення дітей до різних видів мистецтва, у тому числі театральної діяльності для формування особистості дитини, базуються на працях Н. Ветлугіної, В. Рибалки, В. Сухомлинського, О. Рудницької та ін. Театральна діяльність визначається як один з ефективних засобів розвитку особистості дитини.

Актуальність і важливість проблеми формування соціального досвіду дітей дошкільного віку через театральну діяльність та її недостатній науковий розвиток призвели до вибору теми дослідження *«Формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності»*.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити організаційно-педагогічні умови формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

Реалізація поставленої мети уможлиблюється розв'язанням таких **завдань:**

1. Розкрити сутнісні ознаки соціального досвіду як педагогічної категорії та виявити щодо цього особливості формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку.

2. Надати соціокультурну характеристику театралізованої діяльності як засобу формування соціального досвіду в старших дошкільників.

3. Розробити критерії, показники та визначити рівні сформованості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

4. Проаналізувати стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку за використання театралізованої діяльності й визначити чинники впливу на ефективність даного процесу.

5. Здійснити дослідницько-експериментальну перевірку організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в старших дошкільників засобами театралізованої діяльності.

Об'єкт дослідження – формування соціального досвіду у дітей дошкільного віку

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови формування соціального досвіду в дітей дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

Гіпотеза дослідження полягала у наступному: процес формування у дітей старшого дошкільного віку соціального досвіду буде ефективним за дотримання наступних умов:

1) забезпечення опори на вікові особливості старших дошкільників у даному процесі;

2) урахування особливостей сприйняття старшими дошкільниками театралізованої дії щодо визначення соціокультурних основ художнього твору;

3) створення театралізованого середовища щодо творчої реалізації набутого старшими дошкільниками соціального досвіду.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи полягає у:

- 1) теоретичному обґрунтуванні поняття «соціальний досвід»;
- 2) розкриття особливостей засвоєння дітьми досвіду буття у соціумі дітьми 6-7 років;
- 3) характеристиці соціокультурного потенціалу театралізованої діяльності;
- 4) здійсненні теоретичного аналізу практики ЗДО щодо формування соціального досвіду старших дошкільників засобами театралізованої діяльності,
- 5) виявленні, обґрунтуванні та вивченні в практиці ЗДО організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду старших дошкільників засобами театралізованої діяльності;
- 6) характеристиці рівнів соціального досвіду старших дошкільників, сформованих засобами фольклору.

Практичне значення роботи визначається розробкою системи роботи з використання театралізованої діяльності в процесі формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку. Експериментальний матеріал можна використовувати у практиці роботи дошкільних навчальних закладів з проблеми соціалізації дитини старшого дошкільного віку.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: вивчення психолого-педагогічної літератури, систематизація, аналіз, синтез, класифікація.
- *емпіричні*: педагогічне спостереження, колективна бесіда, ігрова ситуація, індивідуальна бесіда, анкетування, ситуація вибору поведінки, аналіз навчально-методичної документації, педагогічний експеримент.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося через:

I. *Участь у:*

1. Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 20-21 листопада 2018 р.
2. Міжнародній науково-практичній конференції «Студентський науковий

вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», м. Ніжин, 14 травня 2019 р.

3. Міжнародна молодіжна науково-практична конференція «Вектори психології-2019», м. Харків, 10 квітня 2019 р.

Друк статей:

- 1) «Музично-театралізована діяльність як засіб збагачення соціального досвіду старших дошкільників // Педагогічний альманах: збірник праць молодих науковців / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. Вип. 1. 268 с.// Вісник студентського наукового товариства НДУ ім. М. Гоголя. – 2018. – №. – С. 241-245.
- 2) «Чинники формування соціального досвіду в дітей дошкільного віку» // збірник матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 20-21 листопада 2018 р. – С. 127-133.

Друк тез:

- 1) «Розвиток соціальної активності старших дошкільників в театралізованій діяльності»
- 2) «Вплив театралізованих ігор та розвиток самооцінку старших дошкільників». Матеріали Міжнародної молодіжної науково-практичної конференції «Вектори психології-2019», м. Харків, 10 квітня 2019 р.
- 3) Музичний фольклор як засіб формування соціального досвіду старшого дошкільника

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи –109 сторінок, з них – 84 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 7 сторінок – 71 позицію. Магістерська робота містить 5 таблиць, 2 діаграми та 11 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутнісна характеристика поняття «соціальний досвід»

Проблема формування соціального досвіду почала досліджуватись історично давно, оскільки ще Платон та Аристотель приділяли увагу соціальному досвіду, але без самого поняття «досвід». У працях давньогрецьких філософів визначалися важливі механізми передачі даного явища при впливі дорослих на дітей та спілкування малят з іншими оточуючими.

Аналізуючи філософську, соціологічну, педагогічну, психологічну літературу можна засвідчити, що проблема соціалізації є досить широкою. Оскільки кожен науковець відповідної галузі науки пояснює дане явище по своєму.

Такий досвід є головною складовою соціалізації. З філософської позиції С. Батеніна, С. Дмитрієва, М. Когана, П. Крежева, П. Лебедева поняття «соціалізація» розглядають, як становлення людини та її соціальної істоти у процесі філогенезу. Сам С. Батенін тлумачить її через призму родової сутності людини, яка не обмежується у часі і належить всьому людству [7, с. 95]. Відштовхуючись від позиції соціологів то В. Піча, А. Ручка, П. Сорокін, О. Якуба деталізує це поняття, як процес формування основних параметрів людської особистості в основі якого є: навчання, виховання та засвоєння соціальних ролей [12, с. 29].

Відомі педагоги в серед яких є Р. Гурова, А. Мудрик, І. Печенко, Ю. Смородська, В. Шепель в своїх педагогічних надбаннях процес цього

явища інтерпретує, як засвоєння індивідом соціального досвіду, оволодіння сучасною культурою пізнання світу, продуктивної праці, гуманних відносин.

Психолог Л. Буєва у терміні визначає процес засвоєння дитиною соціальних норм, цінностей, знань, культури. Вона не зводять процес соціалізації до життя в суспільстві [14, с. 18].

Проаналізувавши доробок І. Кона можна стверджувати, що він поділяє думку Л. Буєва та визначає цей процес, як комплекс соціальних та психологічних процесів, через таку дію дитина засвоює систему знань, умінь, навичок, норм та цінностей, які допомагають їй повноцінно розвиватися в житті. Уявлення про можливості кожного вікового періоду у процесі соціалізації розкривають взаємозалежність між віком та соціальними можливостями дитини: хронологічний вік, відповідний йому рівень розвитку, що визначає суспільний статус, зміст діяльності, діапазон соціальних ролей [20].

Д. Смелзер виділив три факти, що найбільш успішно впливає на процес соціалізації: сподівання; прагнення відповідати цим сподіванням, зміна поведінки. Він вважає, що це явища відповідає трьом таким стадіям. Перша стадія має назву стадія наслідування, коли дитина відтворює поведінку дорослих, така поведінка найбільше відображається у взаємодії між дітьми. Друга стадія є ігрова характеризується, як малюки усвідомлено виконують ролі. Остання стадія групових ігор, на якій діти учаться розуміти, що від них чекають оточуючі люди [64, с. 33].

Видатний психолог Л. Виготський визначав такий процес соціалізації в якому індивід засвоює суспільний досвід, культурні надбання суспільства. Він порівнює соціалізацію з «окультуренням». Націлюючи на те, що дитина засвоює досвід під час взаємодії з носіями цього досвіду [16, с. 84].

Що стосується дошкільної освіти, то таке поняття в її теорію і практику увійшло зовсім недавно. Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш є одними з найперших науковців сучасності, які віддавали перевагу вивчення такого явища та визначили, що це придбання дошкільниками соціального досвіду,

яке здійснюється через діяльність під час якого здійснюється засвоєння дітьми цінностей, норм поведінки та процес включення їх в соціальне середовище, активну діяльність та комунікація. О. Кононко також вважає, що соціалізація відбувається коли діти в ході виховання, навчання та діяльності набувають такий вид досвіду [33, с. 5133].

З поняттям даного явища тісно пов'язане поняття *соціальне виховання* та *соціальний розвиток*. Так вважають В. Бочарова, В. Семенов, Г.Філонова, вони визначили таке виховання, як цілісний процес який включає всі етапи розвитку особистості в онтогенезі. Такий вид виховання акумулює в собі вплив на педагогічний процес конкретних умов середовища, яке включає в себе ті фактори, що можуть впливати на дитину, це може бути побутові, кліматичні, екологічні та інші аспекти.

Соціальний розвиток дитини означає діяльність, при якому відбувається засвоєння традицій культури і суспільства, в якому вона росте та формування цінностей.

Якщо близько підійти до самого терміну *соціальний досвід*. Такий термін у педагогіці почали використовувати недавно і тісно пов'язували у значенні *життєвий досвід*, на відміну від досвіду, отриманого у спеціально організованому навчальному або виховному процесі. Першим застосував це поняття Ж. Руссо, він об'єднує особистий досвід дошкільняти з досвідом людства, тобто особистість набуває життєвого досвіду не з книг, а з його оточення та природи [6260].

Поняття *досвід* є сумою того що людина пережила в житті і як це усвідомлюється. Також він пояснюється, як сукупність закріплених у пам'яті відчуттів; способи і засоби практичної та пізнавальної діяльності; практично засвоєні знання, навички й уміння та описували в своїх роботах О. Белкін, В. Богін, Д. Д'юї, О. Кононко визначає його як чуттєве пізнання дійсності; єдність знань, умінь, навичок, переживань, розмірковувань, реалізованих прагнень, звичок людини.

О. Кононко визначає цей вид досвід як сукупність набутих соціальними

суб'єктами знань, умінь, навичок, звичок, норм, традицій тощо, які є підґрунтям їхнього практичного життя в суспільстві; сукупність усього того, що відбувається з людиною у її житті та що вона усвідомлює [33, с. 5133].

I. Кудасва вказує на основні функції соціального досвіду вони включають в себе: забезпечення ставлення внутрішнього світу людини, орієнтування у ньому, в світі власних цінностей та вчинків; включення цінностей, що засвоюються в загальний особистісний та гностичний фонд людини, що набуває досвіду; забезпечення реалізації в діяльності особистісних проявів» [38, с. 21].

I. Стародубцева запропонувала визначення поняття в такому формулюванні: *соціальний досвід*, як сукупність знань, що сприяють розумному поведженню в мікросоціумі, умінь, спрямованих на доброзичливе, толерантне спілкування й взаємодію, навичок культури взаємин [65, с. 3065].

Якщо відстежити хронологію становлення в науці такого явища то ще мислителі 17 та 18 ст. К. Гельвецій, Д. Дідро, Дж. Локк, Ж. Руссо вказували на абсолютну роль власного придбаного досвіду в розвитку особистості. Й. Песталоцці вважав, що основою розвитку людини є чуттєвий досвід. У педагогіці та філософії зазначеного періоду найбільш ефективними засобами набуття особистістю соціальних навичок визнавалися взаємодіючі системи просвітництва, виховання та культури. Суспільство, на думку філософів цієї доби, залучає людину до вже накопичених матеріальних та духовних цінностей і тим самим перетворює її «на свою природу».

У 19 столітті Г. Гегель звертає нашу увагу на те, що *досвідом* варто вважати не безпосереднє споглядання, а споглядання, підняте на рівень інтелектуального, мислиме й пояснене, виведене з його одиничності й висловлене як необхідність» [18, с. 103]. Учений вважав, що оскільки досягнутий результат діяльності не повністю збігається з поставленою метою, у процесі порівняння бажаного з досягнутим відбувається перетворення поглядів на предмет, з'являється нове знання про предмет, цей

предмет і становить досвід У середині 20 століття психолог Л. Божович, розглядаючи механізм набуття дитиною досвіду, запропонувала власну думку на розгляд цих понять *роль, позиція, я* [1139].

1.2. Особливості засвоєння соціального досвіду дітьми старшого дошкільного віку

Дошкільний вік є важливим етапом соціального розвитку особистості. Це період, коли відбувається початкова соціалізація дитини, входження її в світ культури та знайомство із загальнолюдськими цінностями, це час встановлення взаємовідносин із провідними сферами буття.

О. Кононко вказує на те, що засвоєння соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку відбувається тоді, коли починає відбуватися розвиток самосвідомості. Вона визначає, що соціальний досвід зароджений у соціальній ролі. Тобто виявляється лише тоді, коли дитина починає усвідомлювати себе поряд із соціумом та взаємодіяти між собою. Вчена виокремила рівні предметного змісту соціального досвіду дошкільника. Перший рівень характеризується сукупністю знань про взаємодію з оточуючим світом. В другому рівні вказується саме спілкування з навколишнім світом та отримання відомостей про свою діяльність та діяльність інших людей [34, с. 55].

С. Онощенко порівняв соціальний досвід з особистісним новоутворенням. Це є результатом освоєння дошкільником навколишньої соціальної дійсності, що складає в собі інформаційно-орієнтаційний, мотиваційно-потребовий та діяльнісний компоненти. Ці компоненти виражаються під час входження дитини в життєдіяльність дорослих вмотивованою поведінкою та з навичками соціального функціонування [49, с. 11].

Існує три найголовніших середовища для формування життєвого досвіду дітей старшого віку, саме вони здійснюють цілеспрямований вплив на дошкільня. Першим середовищем ми можемо висунути *міжособистісні взаємодії*. Те як в реальному житті з чим діти стикаються, може бути як в індивідуальному так і з кількома особами. Такий вплив може відобразитися як позитивно так і негативно в залежності з яким характером відбувалася дія.

Наступним середовищем ми виділили спеціально створене, те яку штучно ми утворюємо ситуацію для дитячого переконання. Такий варіант використовується в ЗДО, коли вихователь педагогічними методами впливає на дошкільнят. Для такої ситуації потрібно добре підібрати матеріал та за допомогою вербальних та невербальних засобів здійснити позитивний вплив на групу малят.

І останнім середовищем виступають засоби *масової інформації* – це є опосередкований вплив здійснений через привабливі образи.

Засвоєння соціального досвіду дитини старшого дошкільного віку відбувається за допомогою чинників, які безпосередньо впливають на неї. До таких чинників входять виконання соціальної ролі в життєдіяльності, дотримання норм соціально схваленої поведінки [56, с. 863].

Виокремлюють чинники, які допомагають виявити рівень набутого досвіду дитиною дошкільником. Першим чинником позиція дитини в контексті життєдіяльності. Другим чинником називають співвіднесення дитиною себе з реальною дійсністю. Третій чинник відповідає ступеню її соціальної активності. Наступний міра прояву дитиною розуміння свого внутрішнього світу. Останній сформованість соціальних установок щодо себе самої.

С. Матвієнко говорить, що під «специфічними цілеспрямованими способами передачі соціального досвіду визначаються навчання та виховання» [44, с. 7463]. Безперечно, знання збагачують людину. Вони розширюють її світогляд, допомагають долати життєві негаразди, переборювати обставини [там само63].

Набуття соціального досвіду дитини залежить наскільки свідомо вона ставиться до своєї соціальної ролі особистості. В науковій літературі таке твердження щодо відношення до соціальної ролі розмежовують, як прийняття ролі та виконання ролі.

Як зазначає О. Кононко, прийняття соціальної ролі характеризується тим, коли дитина вміє поставити себе на місце іншої людини. Важливо, щоб у 6-7 років дитина була здатна організувати свою поведінку відповідно до норм тієї чи іншої соціальної групи. Конфлікти між однолітками у старшому дошкільному віці свідчать про те, що діти не розуміють ролі одне одного для того, щоб дійти згоди потрібно навчитися взаємного прийняття ролей [33, с. 5363].

Будь-яка поведінка дошкільника на людях – це завжди виконання ролі. Щоденне перебування малюка в групі ЗДО вимагає від нього більш-менш тривалої та стійкої рольової дії. Щоб добре виконувати свою поведінкову роль, дитина має уявлення про зовнішні рольові ознаки, це певний вибір зачіски, одягу іграшки. Також мати вміння вправлятися у життєвому репертуарі поведінки, це включення звернень, правил, виразів. Та набуття соціальних очікувань, уявлень про значущість освоєння даної соціальної ролі, ймовірних реакцій людей, що навколо, на її виконання ролі.

Одним із елементів, що визначає засвоєння соціального досвіду дошкільника є самосвідомість. Це характеризується тим, що дотримання рольової поведінки потрібно не лише під час контролю дорослого, але й тоді коли цього контролю немає. З таким твердженням погоджувався Дж. Мід, вказуючи на те, що прийняття ролі іншого є основним механізмом набуття соціального досвіду дошкільника [4763]. Він підкреслює значення відносин з однолітками як засобу формування принципово самостійної і здатної до співробітництва особистості.

З. Фрейд виділяє два механізми набуття соціального досвіду у дитини старшого дошкільного віку. Перший він назвав *імітація*, внаслідок чого дитина відтворює рухи, дії кого-небудь. Та *ідентифікація*, що розкривається,

як порівняння себе з кимось іншим, усвідомлення того, що ти є членом групи та навколишнього. За допомогою механізму ідентифікації в дитини починають формуватися риси особистості й поведінкові стереотипи, статево-рольова ідентичність і ціннісні орієнтації [7063].

Таким чином, формування соціального досвіду у дитини старшого дошкільного віку має свою специфіку, обумовлену віковими та психологічними особливостями. Підґрунтям такого досвіду слугує набутий дитиною у різні вікові періоди життєвий досвід. Соціалізація дітей (організована та стихійна) є процесом, який найбільшою мірою визначає спрямованість малюка на взаємодію із соціумом.

1.3. Соціокультурна характеристика театралізованої діяльності як засобу формування соціального досвіду дошкільників

Аналізуючи наукові джерела, багато вчених розглядає театралізовану діяльність, як та, яка допомагає збагатити та розкрити творчий потенціал у дитини старшого дошкільного віку. За допомогою даної діяльності, через відтворення різних образів, в дитини реалізуються потреби самовираження, спілкування та пізнання себе.

Н. Сиротич виділяє, що головна мета, яка ставиться перед вихованням дошкільника засобами театру є збагачення культури почуттів, виховання естетичного смаку та творчі здібності. Одним з головних аспектів на які впливає театралізована діяльність це є вплив на поведінкові вади дітей, тобто корегування поведінки дитини у повсякденному житті [663, с. 16].

З таким твердженням також погоджується І. Качарова, оскільки колективні театралізовані ігри дозволяють сформувати досвід взаємовідносин, а також за допомогою позитивних відносин, які відчують діти дошкільного віку під час діяльності, виникає здатність корегування власної поведінки [28, с. 8].

Театралізована діяльність є культурним явищем, яке відображає гуманні цінності які включають в себе добро, повагу, співчуття, красі та гармонію) та гуманний сенс які дозволяють становити соціокультурний досвід особистості. Сприйняття дошкільниками художнього образу який міститься у постановці дозволяє дитині мислиннево приймати участь у діях героїв, переживати їх емоційний стан та робити оцінку дій. Б. Теплов посилається на тісний зв'язок емоційних переживань та обдумування мистецтва. Театралізована діяльність заснована на художніх творах, художній літературі в яких міститься досвід інших людей. Для формування соціального досвіду дитини необхідно правильно сприймати художній твір не тільки дивитися на картинку, а й розуміти емоційний стан гри [6767].

Т. Єрофєєва включає театралізовану діяльність, як одну з життєвих ситуацій дитини в якій відбувається сприймання взаємовідносин людей та їх внутрішній стан [25, с. 40]. Це певне набуття соціального досвіду за допомогою систематизації еталонів поведінки, які прийняті в суспільстві. В процесі діяльності дитина отримує наглядний приклад взаємовідносин та вчиться сприймати їх за зовнішніми ознаками, практично впроваджувати той досвід який набули під час сприймання театралізованої діяльності та вміння аналізувати життєві ситуації, при цьому, уявляючи себе як складову цієї системи та грати свою модель поведінки.

Ю. Косенко, Г. Костюшко, Н. Нечай, Л. Серих виділяють, що театралізована діяльність це ефективний засіб так званого педагогічного впливу на малюка. Перед вихователем ставиться завдання підтримати та розвивати вміння входити в певний образ та тримати його до закінчення такої діяльності. Л. Фурміна вважає, що найголовнішим в цьому явищі – це передати особливий образ, який був закріплений в ході театралізованого дійства в самостійну ігрову діяльність [89, с. 7].

Також, театралізована діяльність виступає як специфічний вид дитячої активності та улюбленим видом творчості.

Ця діяльність є джерелом розвитку відчуттів та переживань людини, іншими словами вона розвиває емоційну сферу дошкільника, яка виражається співпереживанням персонажу та розігруванням події. Вона виступає найкращим засобом емоційної сфери дитини. За допомогою театралізованої діяльності можливе покращення емоційного розвитку, зняття замкнутості, навчання відчуттю та художньої уяви через гру. Л. Макаренко тлумачить цю діяльність як невичерпне джерело розвитку відчуттів та переживань дитини, залучає її до духовного багатства [42 с. 1442].

У працях Л. Артемової, О. Амацьєвої, Р. Жуковської, Ю. Косенко, Ю. Рубіної вказана важливість театралізованої діяльності для особистості дитини. Дослідники доводять, що театралізована діяльність має значні можливості щодо творчого самовиявлення особистості в період дошкільного дитинства.

С. Русова доводила те що для дітей є природнім «драматичний інстинкт малюків» [6163]. Таке трактування дозволяє стверджувати про те, що театралізована діяльність є специфічним видом дії дітей в якому вони з великим задоволенням беруть участь зі стимульованими літературними, ігровими, особистісними мотивами. Потреба у грі, що виникає під впливом літературного твору, а також потреба в самовираженні, спілкуванні, пізнанні себе через відтворення різних образів.

В науковій літературі існує така класифікація видів театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку. Перший вид виділяють за способом організації, вони поділяються на індивідуальні та колективні ігри. Наступний вид є за змістом театралізованої діяльності, зокрема ігри за сюжетами літературних творів, ігри-драматизації та інсценування. Та крайній вид є за різновидами ігрового матеріалу-театр ляльок, театр іграшок та пальчиковий театр.

Якщо широко розглядати можливості такої діяльності, то можна стверджувати її великий вплив на малюків. За допомогою неї діти знайомляться з тим, що їх оточує через різноманітні образи, звуки. Таке

явище найкраще дає діткам розуміти, аналізувати, робити висновки, якщо вихователь ставить цільове питання.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, зазначають, ця діяльність є специфічним видом дитячої активності, вона є одним із найулюбленіших різновидів творчості. Театралізована діяльність включає в себе поєднання руху, співу, художнього слова, пантоміміки для малювання художнього образу. Правильне поєднання декількох видів мистецтва народжує можливість художнього розвитку малюка. Вона виступає ефективним засобом соціалізації. Набутий у дошкільні роки власний мистецько-комунікативний досвід є запорукою не тільки загальнокультурного розвитку дошкільника, а й її впевненості, самооцінки та активності в її житті [2323].

Театралізована діяльність дозволяє формувати досвід соціальних навичок поведінки завдяки тому, що кожен літературний твір або казка для дітей дошкільного віку завжди мають моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність), але і висловлює своє власне ставлення до добра і зла. Улюблені герої стають зразками для наслідування і ототожнення. Саме здатність дитини до такої ідентифікації з улюбленим чином дозволяє педагогам через театралізовану діяльність справляти позитивний вплив на дітей.

Виділяють такі *види театралізованої діяльності*:

- сприймання театрального видовища – під час сприймання театрального видовища дитина є глядачем;
- підготовка театральної вистави – при підготовці театральної вистави - глядач, актор, сценарист;
- театралізована гра – у театралізованій грі вона - творець, актор, режисер;
- підготовка театральної вистави - при підготовці театральної вистави - глядач, актор, сценарист, декоратор залежно від прийнятої ролі.

І. Качарова відзначає, що в різноманітні змісту виховання і навчання дітей ляльковий театр є важливою стороною в соціалізації дитини, оскільки

ляльковий театр є одним зі шляхів входження в соціальний світ, людське середовище і розуміння його дитиною. Емоційно пережита вистава допомагає визначити ставлення дітей до того, що відбувається, до дійових осіб і їх вчинків, викликає бажання наслідувати позитивним героям і бути несхожими на негативних. Роль емоції в театралізованій діяльності надзвичайно важлива. Від того, які переживання викликають у дитини-персонажу вистави лялькового театру, залежить розкриття їх виразного образу у власній творчості [31, с. 10].

Найважливіша складова у свій театралізованій діяльності є сама театралізована гра. І. Кисельова висувала свою позицію тим, що така гра є найефективнішим засобом для соціалізації дитини старшого дошкільного віку, думка визначається так, як в процесі осмислення морального підтексту літературного твору, під час гри створюється середовище для розвитку почуття командності [55].

Театралізовані ігри охоплюють:

- дії дітей з ляльковими персонажами або дії за ролями;
- літературну діяльність (вибір теми, складання своїх творів тощо);
- образотворчу діяльність (одяг персонажів, малювання декорацій, виготовлення атрибутів);
- музичну діяльність (виконання пісеньок, інсценування музичних творів тощо) [8].

До театралізованих ігор належать ігри-драматизації та ігри на теми літературних творів.

Щодо гри драматизації то вона містить в собі розігрування творів із повним збереженням послідовності епізодичної картини. Всі складові театралізації, зокрема сюжет, послідовність, мова, герої визначаються текстом твору. Для драматизації дітям необхідно дослівно, без відступу від тексту запам'ятовувати текст та перебіг подій та зобразити все так як відбувається в сценарії. Складність такого виду театру полягає в тому, що в творі описується сюжет, але не уточнюються втілення рухів, міміки та

інтонації, тому малюки не можуть достовірно образно це повторити, так як показати наслідування з життя. Але можна ствердити це тим, що дошкільнята самі вчаться вправлятися у вираженні своїх почуттів, сприяє розвитку пам'яті, мовлення [1555].

Для малюків старшого дошкільного віку така гра має навчити оволодіння дітьми прийомами інакомовності (алегорії), фантастичного перетворення, перебільшення. Вони повинні навчитися емоційного та виразного описуванню персонажів та власного ставлення них та їх вчинків. Також навчитися головним виражальним засобам для виконання ролі. В старшому дошкільному віці діти повинні вміти розігрувати відомі на нові сюжети за літературними творами.

Наступний вид театралізації ми обрали гру на тему літературного твору. Щодо такого виду діяльності, діти легко розігрують такий сюжет. Це характеризується тим, що малята перебирають дії героїв на себе, навіть іноді називають себе іменами персонажів. Така гра відрізняється від попередньої тим, що тут є менша прив'язаність до сюжету. Відбувається поєднання події різних літературних джерел, інтерпретація подій та створювати нових героїв. Джерело інформації, є спостереження та розповіді дорослих, сюжети та оповідання.

Виділяють у театралізованій діяльності різні види театру, вони залежать від використання ігрового матеріалу та способу їх використання. Аналізуючи педагогічну літературу ми спостерігали, що в дошкільній педагогіці використовують: ляльковий, театр маріонеток, пальчиковий, театр на фланелеграфі, тіньовий, у яких використовують такі матеріали, як іграшки, картинки, ляльки, кокони, маріонетки, фланелеграф, фігурки тіньового театру, «живі тіні», що можуть бути розміщені на екрані.

Кожен із цих видів театру має специфічні потенціальні можливості щодо набуття соціального досвіду, їхньої театралізованої діяльності. Так, найбільш потенційним щодо складання сюжету виявляється драматичний театр іграшок на столі; для відтворення складних казкових діалогів -

ляльковий, пальчиковий театри, театр маріонеток. Фланелеграф, тіньовий театр можна віднести до моно-театру, моногри, у яких мовлення переходить на внутрішній рівень. Театр коконів, топотушок, смикунчиків є дуже складним видом, адже вимагає високого рівня розвитку уяви: маніпулюючи, діти створюють певний образ, а власне мовленнєвий супровід залишається поза їхньою увагою [69].

Таким чином, соціокультурна характеристика театралізованої діяльності як засобу формування соціального досвіду старших дошкільників визначається тим, що театралізована діяльність є в дошкільних освітніх установах пріоритетною, оскільки вона наближена до гри – провідної діяльності у цей період дошкільного дитинства. У театралізованій діяльності дитина має простір свободи самовираження, створення свого образу найдоступнішими для нього способами – рух міміка, інтонація, жести, поза. Літературні твори знайомлять дитину з накопиченим досвідом комунікацій, взаємодій, поведінки, а театралізована діяльність перетворює цей досвід, який стає індивідуальним, соціокультурним.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Кардинальні зміни, які відбулися в українському дошкільлі в останні десятиліття, гостро окреслили проблему соціалізації дитини, перш за все – стосовно формування у неї основ соціальної компетентності та набуття нею домірного до віку соціального досвіду.

Важливим етапом в розвитку особистості є дошкільний вік. Це період початкової соціалізації особистості, залучення до світу культури, загальнолюдських цінностей, час встановлення початкових відносин з провідними сферами буття. Соціалізуючись, дитина не тільки збагачується досвідом, проте й реалізує себе як особистість. Джерелами соціального досвіду дітей є їхні власні дії в різних життєвих ситуаціях, переживання цих ситуацій, розмірковування (логічні осмислення) над вчинками інших людей, що спостерігаються прямо або опосередковано.

Соціальний досвід є результатом пізнавальної та практичної діяльності, що визначається сукупністю знань про соціальну дійсність, соціальних умінь та навичок поведінки, єдності позитивного ставлення до дійсності та здатності перетворювати зазначене й висловити це відношення в практиці повсякденного життя (за І. Кудасовою). Сутнісною характеристикою соціального досвіду є те, що він несе в собі не тільки те, що особистість присвоює із матеріальної та духовної культури, але і те, як вона співвідносить себе з дійсністю, тобто певні соціальні відносини.

Джерелом соціального досвіду є власні дії людини в різних життєвих ситуаціях і переживання цих ситуацій, роздуми над вчинками інших, що спостерігаються людиною, а також досвід, закладений в творах художньої літератури, зображувального мистецтва, кіно, перероблений та привласнений. Головною складовою психолого-педагогічного механізму соціального досвіду особистості виступає діяльність.

Важливим джерелом набуття соціального досвіду дитиною дошкільного віку є опосередкований досвід інших людей, що визначається з творів художньої літератури, зображувального мистецтва, кіно, фольклору тощо. Реалізація набутих дітьми знань щодо набуття соціального досвіду відбувається в різноманітних видах діяльності (ігровій, навчальній, театралізованій тощо).

У змісті чинних програм дошкільної освіти віднайшли місце питання використання театралізованої діяльності з метою розвитку особистості дошкільника, його соціалізації, розвитку сутнісних сил. Найбільш ґрунтовно питання формування особистості дошкільникам в театралізованій діяльності розкрито у змісті чинних програм дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності**

Проведення експериментального дослідження щодо вивчення стану практики закладу дошкільної освіти з виявлення організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду старших дошкільників засобами театралізованої діяльності потребувало забезпечення відповідної діагностичної бази.

Наше дослідження проводилось у даних напрямках експериментальної роботи:

- з дітьми старшого дошкільного віку;
- вихователями закладу освіти.

Метою експерименту стало вивчення організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду старших дошкільників засобами театралізованої діяльності.

Завдання експерименту:

1. На основі розроблених критеріїв та показників визначити рівні сформованості соціального досвіду у старших дошкільників засобами театралізованої.

2. Дослідити забезпечення засобами театралізованої діяльності щодо формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку .

3. Вивчити особливості використання театралізованої діяльності працівниками ЗДО у роботі з дітьми.

Для проведення експериментальної роботи потребувало розробки

критеріїв та показників, що дозволяють виявити рівні сформованості соціального досвіду у дітей старшого дошкільного віку за допомогою засобів театралізованої діяльності. Проаналізувавши базу наукової літератури з проблеми засвоєння соціального досвіду дітьми старшого дошкільного віку ми виявили та теоретичного обґрунтували дані критерії та показники:

Когнітивний критерій соціального досвіду дитини визначає такі критерії сформованості соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності як обізнаність дитини про навколишній світ людей та норми суспільної поведінки, обізнаність з широким колом творів, які використовуються у театралізованій діяльності та мають потенціал формування соціального досвіду, знання про основи театралізованої діяльності як засобу вираження соціальних відносин, що визначаються в сюжеті твору.

Показниками таких критеріїв можна охарактеризувати як застосування дітьми соціальних норм поведінки у взаємовідносинах між собою, прояв дитячих знань про навколишнє середовище; наявність знань про основи театралізованої діяльності як засобу вираження соціальних відносин, що визначаються в сюжеті твору.

Емоційний критерій передбачає позитивне ставлення до занять з театралізованої діяльності, співпереживання та співчуття героям розуміння емоційного стану героїв. Показниками такого критерію є: виникнення позитивних емоцій під час театралізованої діяльності прояви інтересу до суспільного життя, уміння співпереживати та співчувати героям та уміння розуміти їхній емоційний стан.

Мотиваційний сформованості соціального досвіду у дітей старшого дошкільного віку у театралізованій діяльності характеризується, перш за все, наявністю прагнень і бажань брати участь у різноманітних театралізованих заходах, в іграх із однолітками.

Поведінковий критерій Щодо поведінкового критерію, то І. Кудасва вказувала основними функціями соціального досвіду є саме ставлення

внутрішнього світу дитини, вміння орієнтуватися в ньому та реалізація в діяльності особистісних проявів за допомогою набутих цінностей та вчинків [3863]. Даний критерій характеризується дотриманням соціальних норм та цінностей у поведінці та взаємодії з оточуючими. Стосовно таких характеристик можна виділити такі показники:

- сформованість базових соціальних якостей;
- дотримання соціальних норм і цінностей при взаємодії з однолітками; виваженість й конструктивність дій в театралізованій діяльності з однолітками та дорослими;
- уміння втілювати у власній поведінці позитивні якості літературних героїв,;
- уміння передавати особистісні якості героїв у театралізованій діяльності;
- чіткість словесного визначення власних дій

На підставі розроблених критеріїв та їхніх показників визначено і схарактеризовано три рівні набуття соціального досвіду: високий, середній, низький.

Високий рівень. Він притаманний дітям, які мають необхідний відповідно до віку обсяг знань у галузі театралізованої діяльності, мають уявлення щодо своїх поведінкових проявів та навколишніх людей, одразу орієнтуються в сутності переліку театралізованих творів, які використовуються в ЗДО. Дітей цього рівня цікавлять всі види певної діяльності, вони виявляють на них достатній рівень активності. Малюки цього рівня виявляють інтерес до програвання різних сюжетів, їх мотивують нові, більш складні та цікаві ролі, які пропонує вихователь.

Середній рівень визначається у дітей старшого дошкільного віку, які мають нерівномірно якісно забезпечені знання про поведінкові прояви людей. Це визначається кращим розумінням роботи в театралізації, у той же час, у малюків можливе слабке розуміння взаємовідносин між однолітками та

оточуючими. У практичній роботі з програванням драматичних вистав та виконання ролей дітей цього рівня визначає інтерес до роботи, яка не становить для них складнощів. Рівень їхньої активності в роботі залежить від опанування ними якогось виду роботи. За певних труднощів малюки часто звертають за допомогою до вихователя або інших дітей. Діти цього рівня слабше орієнтуються в емоційних проявах героїв творів.

Низькій рівень характеризує старших дошкільників, які показують обмеженість знань та практичних дій в театралізованих іграх. Вони слабо орієнтуються як в основних творах, які пропонуються для дітей старшого дошкільного віку. Малюки часто безініціативні, вони невпевнені в своїх можливостях та уміннях, через що на заняттях поводять себе не самостійно й не визначають активності.

Таким чином, з метою проведення констатувального експерименту нами було розроблено критерії, показники та рівні сформованості у старших дошкільників соціального досвіду засобами театралізованої діяльності.

2.3. Методика дослідження рівнів сформованості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності

Констатувальний експеримент, який проводився у період із 02.02. по 27.03. 2019 р. на базі ЗДО №1 м. Ніжина. Для реалізації першого завдання експериментальної частини дослідження нами було залучено 34 дитини 6-7-го року життя, розподілених на дві групи – ЕГ (17 осіб) та КГ (17 осіб). Характеристику обраних нами методик виявлення рівнів сформованості соціального досвіду старших дошкільників засобами театралізованої діяльності надано нами вище. Проведення експериментального дослідження потребувало розробки його якісних визначень (критерії, показники та рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку соціального досвіду), а

також відповідних діагностичних методик до кожного з них.

Зупинимося більш детально до розкриття специфіки обраних нами методик відповідно до розроблених критеріїв сформованості соціального досвіду засобами театралізованої діяльності.

З метою виявлення сформованості **когнітивного компоненту** соціального досвіду нами були проведена індивідуальна бесіда з дітьми старшого дошкільного віку (дод. А).

Сформованість **емоційного компоненту** ми досліджували за допомогою цілеспрямованого спостереження за емоційними проявами та проявами соціально схвалюваної поведінки дітей в театралізованій діяльності, пов'язаній із соціально-моральним потенціалом творів (дод. Б).

Сформованість **поведінкового компоненту** соціального досвіду у дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності ми досліджували за допомогою цілеспрямованого спостереження за поведінковими проявами дітей стосовно однолітків (дод. В).

У процесі дослідження сформованості **поведінкового компоненту** соціального досвіду у дітей старшого дошкільного віку ми використовували цілеспрямоване спостереження за емоційними проявами та проявами соціально схвалюваної поведінки дітей в театралізованій діяльності, пов'язаній із соціально-моральним потенціалом творів, метою якого було також простежити, наскільки у дітей сформовані норми соціальної поведінки.

Методика, яку ми використали для виявлення рівня сформованості моральних аспектів соціальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку – ситуації вибору поведінки, які використовуються психологом садочка під час роботи з дітьми.

Перейдемо до висвітлення результатів діагностичних методик, проведених нами у напрямі роботи з дітьми старшої групи закладу освіти. Результати проведеної нами *індивідуальної бесіди* з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що діти дуже зацікавлені у використанні театралізацій. 100% з них, відповідаючи на *питання №1*, сказали про те, що

вони люблять брати участь у іграх-драматизаціях та іграх-інсценізаціях.

Відповіді дітей на *питання №2* визначили, що їм 100% подобається відтворювати казкових героїв у театрі. Це говорить про те, що діти проявляють інтерес до відтворення настроїв, відносин, емоційних станів героїв. Оскільки у театралізованій діяльності дитина має простір свободи самовираження, створення свого образу найдоступнішими для неї способами – рухом, мімікою, інтонацією, жестами, позами.

Аналізуючи відповіді малюків на *питання №3*, можна говорити про те, що 75% із них частіше беруть участь в іграх-драматизаціях відтворюючи казкового героя у дитячому садку, і 25% частіше граються вдома. Це не означає те, що вони граються лише в одному із зазначених місць. Це означає лише те, що кількість ігор, які проводяться у садку чи вдома переважає. Найбільше діти відтворюють героїв казок у дитячому садку. Оскільки про необхідність створення повноцінного середовища для театралізованої діяльності та проведення театралізованих ігор усіх видів зазначено у змісті програми «Я у Світі».

Аналіз відповідей дітей на *питання №4-5* за визначенням дітей, якості позитивних та негативних героїв. Результати відповідей занесено нами до табл. 3.1. Дані таблиці засвідчують при їхньому аналізі, що в характеристиці героїв діти зазначають не тільки загальновідомі особистісні якості (доброта, справедливість тощо (та їм протилежні)), але й такі, що асоціюються дітьми з реаліями життя (гарний настрій, привітність, терплячість). Також дітьми цінується в герої його спортивна статура, підтягнутість, небагатослівність.

Діти визначають важливість того, що вони співвідносять своє сприймання навколишньої дійсності із тим, що вони чують в бесідах із батьками, бачать у виставах дитячого театру, розуміють із текстів творів, які читає їм вихователів. На основі цього вони співставляють своє розуміння основ буття із тим, як це визначено моральними засадами творів (літературних, театральних, музичних тощо).

Таблиця 2.1.

Визначення дошкільниками позитивних та негативних характеристик казкових персонажів

<i>Особистісні якості, риси характеру казкових персонажів</i>	
<i>Позитивний персонаж</i>	<i>Негативний персонаж</i>
Добрий	Злий
Справедливий	Брехливий
Терплячий	Слабкий
Мужній	Боягузливий
Мовчазний	Хвалькуватий
Веселий	Сердитий
Спортивний	Ледачий

А також надає підстави говорити про те, що діти розрізняють казкових персонажів на добрих та злих, визначаються мотиви їх поведінки, переважно переповідаючи сюжетну канву твору. Більше 7 позитивних (та негативних) казкових персонажів назвало 48% дітей ЕГ та 50% в КГ, до 5 персонажів тих же характеристик визначило 30% ЕГ та 36% КГ. Решта дітей була в змозі назвати 1-2 як позитивних, так і негативних героїв народних казок.

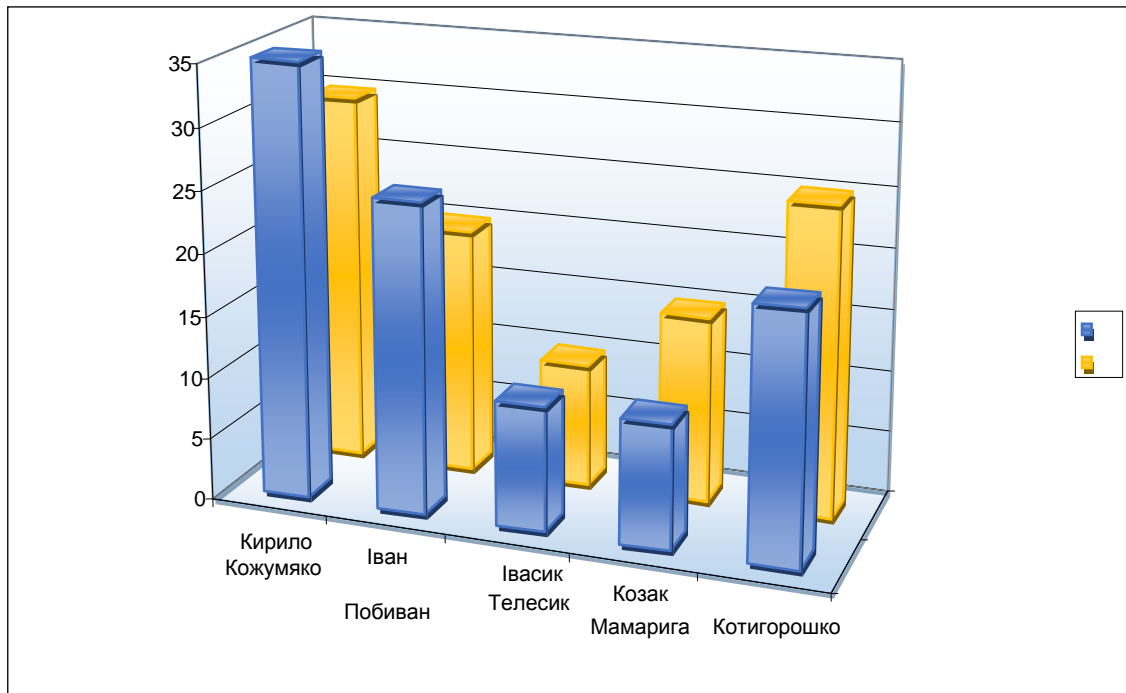
На *питання №6-7* ми отримали відповіді, що характеризують, те яким персонажам і чому діти надають перевагу граючи в сюжетно-рольові ігри. Відповіді дітей пояснюються їх відкритим контактом та обміном почуттями з героями, потребою індивідуального самовираження, прагненням дітей відтворювати улюбленого героя та наслідувати його у власній поведінці.

Відповіді малюків на *питання №9* дозволили нам визначити перелік казок, які знають діти, проте він відтворює репертуар попередньої групи. Так, більше 10 назв казок (з їх короткою характеристикою «Вона про те, що...») надало 30%, більше 6 казок знають 48% дітей старшої групи. Однак,

22% дітей на змогли назвати більше 5 казок та коротко передати їхній зміст.

Діаграма 2.1.

Рейтинг улюблених героїв українських народних казок хлопчиків (у %)

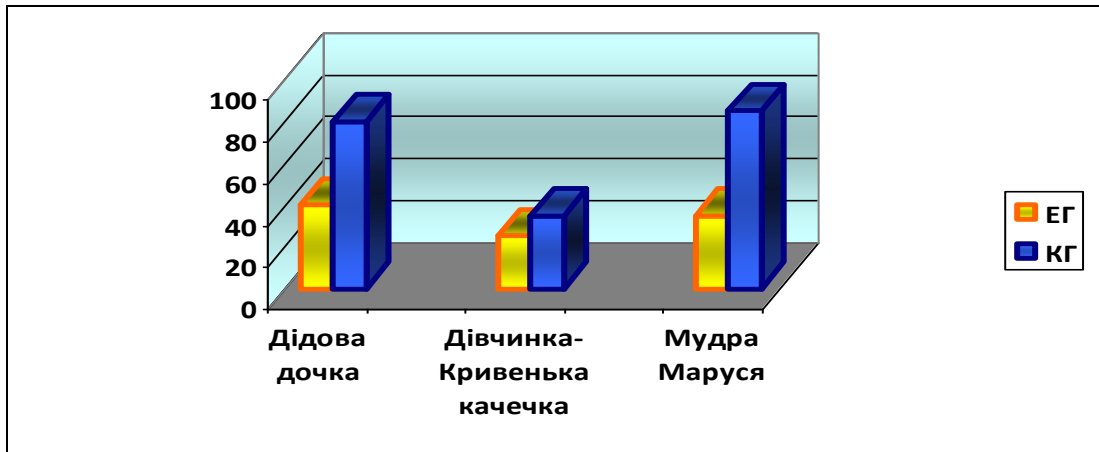
Проведене нами опитування серед дівчаток засвідчило меншу кількість улюблених героїнь казок (оскільки жіночі персонажі подобаються дівчаткам більше, ніж герої-чоловіки, вони «ближчі» дівчаткам).

Отже, проведена нами індивідуальна бесіда з дітьми ЕГ та КГ засвідчила, що діти старшого дошкільного віку розуміють соціально-моральні категорії і зміст творів, які використовуються для театралізацій на належному рівні. Вони обізнані з достатньою кількістю героїв казок, проте на дошкільників справляють враження персонажі з яскраво визначеними позитивними характеристиками. Означені якості значною мірою пов'язані із сучасним буттям людей, але діти вказують у відповідях на такий зв'язок, тобто – не визначають морально-етичні характеристики героїв, їх поведінку як елементи соціального буття, що, на нашу думку, негативно впливає на формування соціального досвіду старших дошкільників.

Усі діти в ЕГ та КГ засвідчили, що їм більше подобаються позитивні («добрі») герої народних казок. Серед героїв, на яких хотіли б бути схожими хлопчики ЕГ та КГ, рейтинг визначився наступним чином (діаграма 2.1).

Діаграма 2.2.

Рейтинг улюблених героїнь українських народних казок дівчаток (у %)

Таблиця 2.2

Розподіл старших дошкільників за когнітивним критерієм сформованості соціального досвіду засобами театралізованої діяльності

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Високий</i>	3	20	4	25
<i>Середній</i>	6	30	6	35
<i>Низький</i>	8	50	7	40

Аналізуючи результати діаграм слід засвідчити, що в українських казках, з якими знайомлять дівчаток в ЗДО, жіночих позитивних героїнь дещо менше, їхні риси характеру більш типові (мудрість, терплячість,

розсудливість, толерантність).

Результати аналізу даних проведеної зі старшими дошкільниками індивідуальної бесіди засвідчили те, що дітям подобається брати участь в іграх-драматизаціях, вони із задоволенням включаються в них вдома і в умовах ЗДО. Проте, в умовах сім'ї ця робота не носить активного й систематичного характеру.

Проаналізуємо результати проведеної нами *колективної бесіди* з дітьми щодо участі в театралізованій діяльності дітей щодо набуття ними соціального досвіду. Відповіді дітей на *питання №1* засвідчили, що діти 100% відтворювали казкових героїв. Це свідчить, що у практиці ЗДО на належному рівні проводиться робота з театралізації казок, щодо постановки їх у виставах та інших видах театралізованої діяльності.

Відповіді дітей на *питання №2* переконали нас, що діти відтворювали як добрих так і злих героїв. Проте 66% засвідчили, що частіше грали позитивних героїв, а 34% частіше відтворювали саме злих персонажів. Це означає, що при виборі ролей діти надають перевагу улюбленим героям. Це може бути свідченням того, що вихователь не завжди диференціює попередній досвід дітей у відтворенні казкових персонажів. З відповідей дітей на *питання №3-4* ми з'ясували, що 60% з них в ЕГ та 54% в КГ бажали б зіграти позитивних, мужніх, правдолюбивих героїв. Невизначену позицію щодо цього надало приблизно до 40% дітей в ЕГ та 46% в КГ. Серед персонажів, яких грали діти в театрі ЗДО такі герої, як Івасик-Телесик, Хитрий Пан, Котигорошко, Микита Кожум'яка, Півник, Мишенятко тощо.

Відповідаючи на *питання №5* діти охарактеризували якості, якими володіють погані персонажі. Серед яких 78% дітей визначили: злий брехливий, боягузливий. 22% більш широко охарактеризували поганих персонажів, приписуючи їм такі якості, як слабкість, сердитість, ледачість та хвалькуватість. Це свідчить про те, що характеризуючи героїв, діти зазначають не лише загальні якості, а й ті які асоціюються їм із прикладами з реального життя. На *питання №6* ми отримали відповіді, які характеризують

те на яких персонажів вони хотіли б бути схожими. Діти надають перевагу добрим героям. Це засвідчили відповіді 78% опитаних дітей в ЕГ та 72% дошкільників КГ.

Отже, проведена нами колективна бесіда з дітьми ЕГ та КГ засвідчила, що в ЗДО на належному рівні проводиться робота з театралізованої діяльності із дітьми старшого дошкільного віку, щодо набуття ними соціального досвіду. Діти беручи участь у театралізаціях відтворювали досить широке коло героїв, проте здебільшого ролі, які виконувались дітьми повторювались. Означені дані значною мірою пов'язані з низьким рівнем врахування попереднього досвіду у відтворенні дітьми казкових персонажів, що на нашу думку, негативно впливає на формування соціального досвіду старших дошкільників.

Таблиця 2.3

Розподіл старших дошкільників за емоційно-мотиваційним критерієм сформованості соціального досвіду засобами театралізованої діяльності

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Високий</i>	1	5	2	10
<i>Середній</i>	4	25	6	30
<i>Низький</i>	12	70	9	60

Розглянемо результати проведеного нами *спостереження* за поведінкою дітей у різних режимних моментах щодо з'ясування рівня їх моральності. Для цього ми спостерігали за поведінкою дітей під час занять, ігор, на прогулянці, у взаєминах з батьками вранці та ввечері в дитячому садку. У процесі спостереження в групах старшого дошкільного віку зафіксовано 50 ситуації, коли дитина мала вибір у своїх діях: чи поводитися, спираючись на

загальноприйняті правила, чи діяти у своїх інтересах, або зовсім не звертати увагу на проблемні ситуації.

Найчастіше за період нашого дослідження зустрічалися такі групи проблемних ситуацій в дошкільних закладах: ситуації, що вимагають від дитини знання правил етикету, норм поведінки (вітання, ставлення до дорослого, подяка за подарунок та ін.); проблемні ситуації, коли дитина стоїть перед вибором дії (наприклад, товариш порушує дозвіл вихователя; треба виконати вимогу дорослого, а хочеться гратися новим конструктором); ситуації необхідності надання допомоги однолітку або дорослому (наприклад, друг хворіє або прийшов сумний; прихід новачків, які ще не звикли до дитячого садка та інші).

Ситуації взаємовідносин під час спільних ігор (наприклад, є одна нова іграшка, а бажають гратися багато дітей; дуже хочеться гратися разом, а діти не приймають у гру тощо); ситуації поведінки дитини під час прогулянки (наприклад, птахи взимку голодують, спільна праця на майданчику та ін.); ситуації спілкування з батьками вранці та ввечері (наприклад, є діти, які охоче йдуть до дитячого садка, у них розвинені навички самообслуговування, взаємовідносини з батьками будуються на основі любові та поваги; між батьками та дитиною виникають суперечки, дитина вередує; взаємини з батьками будуються на проявах егоцентризму з боку дитини, умовляннях та потаканнях капризів з боку батьків).

Нас цікавило питання, на яких підставах вирішуються ці ситуації (вибір між «добром» і «злом», «красою» та «потворністю», проявом співчуття і, співпереживання або егоїзмом і байдужістю), які почуття виявляє дитина у ставленні до людей, оточуючого середовища, чи дитина діє під впливом авторитету дорослого, зі страху бути покараною, чекає винагороди у вигляді солодоців та іграшок, чи дії її є свідомими.

Зазначимо, що саме ці моральні категорії є найбільш задіяними у моралі казки, вони, як правило детально аналізуються вихователем, роз'яснюються морально-етичних бесідах, у спеціально створених ситуаціях морального

вибору тощо. У результаті наших спостережень за діями дітей в різних ситуаціях із життя груп дошкільного закладу, ми отримали такі результати: найчастіше (42%) діти вирішують ситуації, що потребують свідомої поведінки, прояву почуттів поваги до дорослого, зацікавленості станом його настрою. Але все ж більшість дітей виражають свої співчуття, любов, тривогу стосовно тих дорослих, котрі є для них авторитетними, яких вони найбільше люблять.

Діти добре володіють знаннями правил етикету щодо привітання або поведінки відносно дорослих, але 25% ситуацій свідчили, що ці знання розповсюджуються не на всіх однолітків, а найчастіше на тих, з ким товаришують, або хто дає солодощі, нові іграшки. Щодо прояву правил поведінки під час проведення театралізованих заходів у ЗДО, ми спостерігали таку ситуацію, коли діти не чекаючи дозволу вставали з місць, розмовляли, на питання дорослих, чи знають вони, як треба себе поводити, вони пояснювали правила поведінки, тобто знання у дітей є, але майже відсутня свідомо поведінка на основі дотримання норм та правил.

Під час спостережень спільної гри дітей старшого дошкільного віку ми звернули увагу на те, що діти не завжди (понад 35% випадків) вміють поступатися один одному, підтримувати пропозиції своїх однолітків, часто йде боротьба за виконання головної ролі або за володіння найбільш цікавою іграшкою. Спілкуючись з дітьми протягом експерименту, ми звернули увагу на те, що під час наших зустрічей кожен із дітей хотів привернути увагу нової для них людини на себе, демонструючи нове плаття, нову іграшку, розповідаючи про якісь значні та цікаві події в їх житті. Зафіксовані випадки, коли діти намагалися звернути увагу на стан здоров'я, настрої, зовнішній вигляд дітей, вихователів, наприклад, Даша У. прийшла гарно одягнена, принесла солодощі, бо в неї був день народження, діти відразу повідомили про цю подію в житті їх групи.

Ми зазначили, що найчастіше вихователь розбирає конфлікти, скарги, сварки між дітьми, порушення дисципліни, мотивація цих дій не

аналізується, але бувають випадки, коли таким чином дитина намагається встановити істину, справедливість, захистити ображеного чи знайти підтвердження правильності власних дій на основі дотримання правил поведінки тощо. Ми встановили, що в трьох випадках з п'яти у разі необхідності прояву дитиною взаємодопомоги, співчуття, бажання поступитися іграшкою, цікавою роллю діти діють за підказкою вихователя, який в своїй виховній практиці більше віддає перевагу спокою та порядку в групі, дотриманню правил поведінки, не дуже вдаючись до розбору цих ситуацій на підставі моральних критеріїв, не пояснюючи дітям зміст понять «добрий», «злий», «привітний», «людяний», «милосердний» тощо.

Спостереження ситуацій спілкування дітей з батьками, батьків з вихователями вранці та ввечері, дали нам можливість дослідити характер направленості та зміст спілкування, почуттєво-емоційні контакти, наявність чи відсутність щирого інтересу до життя дитини в дитячому садку та до проблем її розвитку, успіхів або невдач з боку батьків.

Є діти, котрі дуже неохоче йдуть вранці в дитячий садок, довго не відпускають батьків, прощаються та вимагають від них «забрати раніше додому». Особливо важко розстаються діти з батьками, в сім'ях яких несприятливий морально-психологічний клімат (розлучення батьків, мати не дозволяє батьку та бабусі бачитися з дитиною; сім'я біженців, батько рідко приїздить, живе у Києві та інше). Переважна більшість дітей охоче йде в дитячий садок, де їх чекають друзі, цікаві справи.

Дехто приносить цукерки, яблука. У цілому у дітей старшого дошкільного віку сформовані навички самообслуговування, але були випадки, коли дитина в присутності батьків (особливо мами та бабусі) вимагала, щоб її одягали, роздягали, купували солодощі та іграшки. Помічені були і випадки, коли батьки зовсім не заходили на територію дитячого садка, залишаючи дитину за воротами, вважаючи, що їх малюк вже дорослий і самостійний, а їм потрібно йти на роботу, бо можуть запізнитися.

Наші спостереження взаємовідносин дітей і дорослих у дошкільному

закладі свідчать про те, що вони дають оцінку вчинкам, діям дітей, називають їх такими поняттями: «добрий», «гарний», «людяний», «шанобливий», не вважаючи за необхідне роз'яснювати їх потаємний зміст. Зазначимо, що саме цей аспект моральності дорослі (рідні, батьки та вихователі) намагаються якнайглибше роз'яснити дітям, провести в паралель стосовно проявів у поведінці дітей, й, за можливістю – з наданням прикладів поведінки героїв літературних творів. Досвід виховання дітей дошкільного віку будується на виконанні норм поведінки, майже не даючи змоги вправляти дітей в суспільно-корисних вчинках на морально-значущій основі. Тому ці поняття, визначені дітьми за змістом творів, які беруться до театралізації, у недостатній мірі стають внутрішньо-смысловими регуляторами поведінки дитини, коли вже не потрібно спонукати дитину до добрих вчинків, вона не може поступатися інакше, бо живе за законами Добра, Краси та Людяності.

Спостерігаючи *емоційні прояви дітей* під час свят, проведення музичних розваг та інших дозвіллевих заходів, заґрунтованих на літературних творах, ми звернули увагу на те, що діти краще сприймають ідеї добра, людяності, милосердя, краси, котрі несуть казкові персонажі. Під впливом пережитого діти відображають свої почуття в творчих, сюжетно-рольових іграх, малюнках, аплікаціях, при складанні власних казок та інше.

Отже, результати проведеного нами спостереження за поведінкою дітей у різних режимних моментах щодо з'ясування рівня їх моральності дозволяють говорити про те, що в поведінці дітей не завжди відтворюються ті соціально-моральні норми, які дорослі формують за допомогою широкого кола засобів, у тому числі – театралізованої діяльності. Соціальні ситуації значною мірою впливають на формування у дитини основ моралі; відсутність життєвого досвіду, слабкість механізму перетворення здобутої ззовні інформації у власну моральну позицію дитини негативно позначається на перебігу процесу соціалізації дошкільників і формування в них соціального досвіду.

Отримані результати методики «Ситуація вибору поведінки» дозволили

визначити, що 42% дошкільників (ЕГ) та 36% (КГ) вважають, що усі діти їхньої групи повинні бути більш самостійними, коли їх просять допомогти у важкій, але необхідній справі. По 40% респондентів (ЕГ) та (КГ) і вказало на більш цікаві й важливі для них справи в ігровому куточку, у спілкуванні з друзями. 18% (КГ) та 24% (ЕГ) заявило про примусовість виконання роботи для проведення театралізованого заходу, «тому що завжди щось потрібно роботи, в інших групах діти нічого не роблять, а тільки граються» (Денис С.).

Отже, за результатами проведеної методики можна визначити, що переважною більшістю дітей приймаються егоїстичні рішення (на – користь собі), діти з більшим задоволенням обирають звичну й цікаву діяльність для другої половини дня.

Таблиця 2.4

Розподіл старших дошкільників за поведінковим критерієм сформованості соціального досвіду засобами театралізованої діяльності

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Високий</i>	1	10	2	15
<i>Середній</i>	7	40	7	45
<i>Низький</i>	9	50	8	40

Розглянувши отримані дані проведених з дітьми та вихователями діагностичних методик, ми розробили загальну характеристику рівнів сформованості соціального досвіду старших дошкільників, набутого засобами театралізованої діяльності згідно з критеріями їх визначення (наявність знань дитини про «світ людей», її обізнаність широким колом літературних творів та розумінням їхньої моральної основи; проявами в дошкільників інтересу до суспільного життя людей, моральних норм їхнього буття; наявність соціальних відношень дитини в системі: «Я й однолітки»;

уміннями втілювати у власній поведінці позитивні якості героїв літературних творів).

Дошкільники обох груп практично не визначили проявів самосвідомості, способів поцінування себе та інших. Тобто, педагогічна робота, що проводилася з визначення для дитини позитивних людських якостей – взаємодопомога, безкорисливість, працелюбність, - стосувалася, практично ознайомлення зі змістом творів, але ще не стала життєвою категорією для дитини.

Отже, переважна більшість дітей старшого дошкільного віку мають низький і середній рівень соціального досвіду, сформованого засобами театралізованої діяльності. Тому вихователям необхідно більше використовувати потенціал театралізованої діяльності з метою формування у дітей знань, умінь та навичок, які слугуватимуть підґрунтям для подальшого розвитку дитини і здатності її до взаємодії та взаємовідносин.

На основі комплексної оцінки було визначено три рівні означеного соціального досвіду, узагальнені дані якого представлено в табл. 2.5

Таблиця 2.5

Розподіл вихованців старшої групи за рівнями соціального досвіду, набутого за використання засобів театралізованої діяльності

Рівні	Структурні компоненти						Усього	
	<i>когнітивний</i>		<i>емоційно-мотиваційний</i>		<i>поведінковий</i>			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Високий</i>	20	25	5	10	10	15	11	16
<i>Середній</i>	30	35	25	30	40	45	32	37
<i>Низький</i>	50	40	70	60	50	40	57	47

Як засвідчують дані таблиці, до *високого рівня* соціального досвіду,

набутого за використання театралізованої діяльності, віднесені 11 % (ЕГ) і 16 % (КГ) вихованців старшої групи, які мають необхідні для свого віку знання про те, як взаємодіяти з іншим суб'єктом, про те, що таке спілкування, взаємодія, відповідальність за свої вчинки, як правильно вчиняти в різних життєвих ситуаціях, приймати рішення.

Діти обізнані з моральними категоріями (доброта, дружба, повага, співчуття), моральними якостями (ввічливість, гостинність, скромність, правдивість, чесність) і моральними нормами (турбота про молодших, повага до старших, взаємодопомога), адекватно оцінюють поведінку однолітків, персонажів театральних вистав і зіставляють з власною поведінкою; впізнають характерні образи персонажів театралізованих ігор за силуетами, елементами костюму, репліками; розрізняють і об'єктивно оцінюють позитивні і негативні якості персонажів за їх вчинками; обізнані з творами, що беруться до театралізацій (перш за все – казками) як творами моральної спрямованості (не менше 10 творів), розповідають їх напам'ять, розігрують їх, визначають і розуміють мораль твору; вміють взаємодіяти між собою в діалогах, чітко реагують на репліки та зміни в сценічній ситуації.

Вони свідомо дотримуються норм і правил морально-етичної поведінки, вміють піклуватися про довколишніх і співпереживати їм. Вони не тільки усвідомлюють необхідність використання цих знань у практичній діяльності, але й активно використовують на практиці отримані знання, уміння. Позитивно ставляться до театального мистецтва, бережливо ставляться до театралізованих костюмів, декорацій, атрибутів. Проявляють активність та ініціативу в підготовці й проведенні всіх заходів. Вміють перевтілюватися та набувати моральних рис персонажа.

До групи із *середнім рівнем* сформованості означеного соціального досвіду були віднесені діти, які мають фрагментарні знання, засновані на соціальних поняттях, вони не повністю усвідомлюють необхідність використання цих знань у практичній діяльності й тому фрагментарно використовують їх на практиці.

Діти цього рівня добре знають і розуміють сутність моральних категорій, моральних якостей і норм (3-4 якості), обізнані з нормами і правилами моральної поведінки; вміють висловити своє ставлення до позитивних і негативних персонажів театральних вистав, пояснити свою думку; діти цього рівня здебільшого адекватно оцінюють поведінку героїв, свою власну й однолітків, характеризують її розгорнутими висловлюваннями; знають літературні твори взяті до театралізацій, перш за все – казки (6-8) і розповідають їх.

Діти цього рівня із незначною допомогою педагога добирають твори до вистави на запропоновані морально-етичні теми, здебільшого самостійно визначають і розуміють мораль вистави, хоча подекуди припускаються незначних неточностей; переважно проявляють бажання піклуватися про довколишніх та співпереживати їм. Такі діти можуть співпереживати позитивним героям, підтримувати їх.

Беруть участь у заходах, театралізованій діяльності, але в ролі виконавців або пасивних споглядальників. Вони не охоче долучаються до групової драматизації фрагментів твору, не є ініціаторами ігор «у театр». Діти не проявляють активності у привласненні способів комунікацій, засобів самовираження. Таких дітей нами було виявлено 32% (ЕГ) і 37% (КГ).

Діти з *низьким рівнем* соціального досвіду, сформованого за використання театралізованої діяльності, характеризує пасивність у різних соціальних ситуаціях та діяльності. Діти цієї групи обізнані лише з поодинокими моральними категоріями, моральними якостями і нормами, але пояснити їх сутності не можуть; неадекватно оцінюють поведінку героїв, однолітків і власну поведінку; дотримуються окремих норм і правил моральної поведінки, але лише після неодноразового нагадування й контролю з боку дорослого; можуть назвати два й менше твори, що беруться до театралізації, не вміють визначати мораль твору; не виявляють піклування про оточуючих. Не охоче розповідають про героїв, відповідаючи на питання вихователя. Не виявляють інтересу до театру, ігор-театралізацій, вистав.

Вони не беруть участь у підготовці заходів, театралізованої діяльності, на самих заходах присутні як глядачі. Не виявляють інтересу до суспільного і морального життя людей. Їм властиве усвідомлення лише однієї соціальної позиції «Я», неадекватний ситуації тип реагування на соціальне оточення та на розуміння емоційно-почуттєвої єдності з однолітками. Ці діти виявляють нездатність співпереживати іншим ні в реальній ситуації, ні в ігровій, ні в театралізованій діяльності. Орієнтуються тільки на власні інтереси та потреби. Таких дітей нами було виявлено 57% в ЕГ та 47% в КГ.

Таким чином, результати, отримані нами на констатувальному етапі експериментального дослідження, засвідчили те, що у практиці дошкільного навчального закладу не приділяється належна увага щодо формування соціального досвіду, сформованого за використання театралізованої діяльності. Проведені нами з дітьми старшого дошкільного віку (ЕГ та КГ) діагностичні методики дозволили визначити рівні сформованості у них соціального досвіду, згідно з критеріями їх визначення. На основі комплексної оцінки було визначено та схарактеризовано три рівні сформованості соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності (високий, середній, низький).

Таким чином, проведене нами експериментальне дослідження дало нам результати, обробка яких продемонструвала необхідність проведення системи педагогічних дій щодо корекції освітнього процесу у старшій групі ЗДО з проблеми формування у старших дошкільників соціального досвіду засобами театралізованої діяльності.

2.3. Аналіз педагогічних чинників формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності

З метою вирішення *другого завдання* дослідження нами було проаналізовано навчально-методичну документацію старшої групи ЗДО

щодо визначення практики використання театралізованої діяльності в навчальній та виховній роботі з дошкільниками.

Також нами проводилося *анкетування вихователів ЗДО* (дод. Г). Нами урахувалося те, що проблема формування в дитини соціального досвіду є стрижневою для сьогоденної дошкільної освіти й кожен із вихователів обов'язково працює із дітьми 6-го року життя. Саме тому до проведення анкетування було залучено 14 вихователів ЗДО №9. Анкета, розроблена нами, містила 14 запитань, розміщених у 3-х блоках. Зміст питань блоку №1 був спрямований на визначення компетентності вихователів з проблеми формування в дошкільників соціального досвіду.

Питання блоку №2 стосувалися визначення ролі театралізованої діяльності у проведенні педагогічної роботи з формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку, також добором педагогічного супроводу означеного процесу (форм роботи) з формування у дітей соціального досвіду. Добір запитань блоку №3 мав на меті визначити специфіку діагностування сформованості соціального досвіду в дошкільників. Відповіді вихователів на питання цього блоку повинні були надати оцінку педагогами своєї педагогічної діяльності з визначення рівня сформованості у дітей соціального досвіду, а також тих труднощів, із якими зістикуються педагоги у практичній діяльності з означеної проблеми.

Також нами проводилося *спостереження за діяльністю вихователів* (дод. Д) у різних формах організації життєдіяльності з метою врахування педагогом вікових особливостей дітей з формування соціального досвіду старших дошкільників. Проведена нами *бесіда з вихователями* (дод. Е) мала на меті визначення особливостей урахування ними вікових особливостей дошкільників у доборі творів з метою формування в них соціального досвіду. Питальник бесіди складався з 10 позицій.

Надамо аналіз результатів проведених діагностичних методик експериментального дослідження, отриманих нами у напрямі роботи з вихователями. Проведена нами *бесіда з вихователями* дозволила з'ясувати,

що усі вони ураховують вікові особливості дітей при доборі творів з метою формування у них соціального досвіду. Підставою цьому слугує досвід, а також знання програм дошкільної освіти. 72% педагогів зазначило, що з початку перебування дитини в ЗДО (з раннього віку) у змісті навчально-виховної роботи постійно використовуються різні твори (сучасної, класичної, дитячої літератури, фольклор). З дітьми старшого дошкільного віку перелік жанрів включає твори, які є складними за сюжетом, за морально-естетичною основою. У той же час, 72% опитаних зазначили, що дітей, працюючи з творами для формування у них соціального досвіду, доцільніше ознайомлювати лише із нормами моральної поведінки. Явища соціального буття, закладені в творах, як визначили 28% респондентів, потребують роз'яснення для дітей, а також ґрунтовної і кропіткої роботи, що не завжди дозволяє час для її підготовки. Решта педагогів вказали, що базою для роботи слугують, переважно, моральні поняття «добро» та «зло».

З відповідей вихователів на *питання №4-6* визначається, що педагоги добирають до роботи твори, зазначені в Програмі, практично ніхто не зазначив тих цікавих, маловідомих творів, що рідко використовуються в дошкільній практиці. Найбільш вживаним жанром творів для театралізацій, що проводяться у усіх вікових групах, є казка. Відповідаючи на питання стосовно добору методів, 72% вихователів вказали, що вони обирають наступні: пояснення, роз'яснення, морально-етичні бесіди за змістом творів та ряд інших. 28% використовують для закріплення ситуації морального вибору, переказ твору, розігрування сюжету.

Доцільними інсценізацію та драматизацію твору визначили усі опитані, проте 75% з них вказало на першочерговість вирішення завдань творчого розвитку дитини в даній роботі. До основних труднощів, які виникають у дітей при засвоєнні дібраних творів, з огляду на формування їхнього соціального досвіду, педагоги віднесли обмеженість видів роботи з виявлення й усвідомлення необхідності керуватися загальнолюдськими нормами, правилами та цінностями щодо прояву власної поведінки в соціумі,

закладених у творах.

Отже, проведена нами бесіда з вихователями дозволила визначити, що вони достатньою мірою враховують вікові особливості дошкільників у доборі творів з метою формування у них соціально досвіду. Проте добір останніх характеризує жанрова обмеженість, спрямованість на розкриття морально-етичних категорій, що не пов'язуються із соціальним буттям й не дозволяють повномірно сформувати в дитини соціальний досвід.

Перейдемо до аналізу результатів *спостереження за діяльністю вихователів* у різних формах організації життєдіяльності з метою виявлення особливостей врахування педагогом вікових особливостей дітей у доборі творів театралізованої діяльності щодо формування соціального досвіду.

Спостереження проводилося в 3-х вікових групах садка – другій молодшій, середній і старшій. Нами з'ясовано, що в проведенні занять з 4-річними дітьми реалізуються завдання щодо ознайомлення з літературними творами, у тому числі – щодо розуміння їхнього змісту. Дітей вчать відповідати на питання та надавати елементарні характеристики героям творів. Проте, вузька спрямованість роботи, на нашу думку, не дозволила сповна реалізувати пізнавальні можливості дітей.

Вони практично не задавали питань стосовно вчинків героїв, детально не аналізували мотиви їх суспільних дій. У роботі над твором вихователь ставив питання: «На кого з героїв казки ви хотіли б бути схожими?», проте подальше обговорення соціально-моральних аспектів твору мало формальний характер, не прив'язувалося до реальних життєвих ситуацій.

У роботі з дітьми середньої групи вихователь використовував більш широке коло творів (темою тижня була обрана «Зростаємо працелюбними»). Заняття з дітьми були переважно інтегрованими, 75% занять містили спеціально створені ситуації морального вибору. На основі вивчених творів у другу половину дня з дітьми проводилася розвага (театралізований захід) «Ледачий Гриць». Нами відмічено, що в даній групі робота з формування в дітей соціального досвіду проводиться більш ефективно, у тому числі через

те, що вихователі мають більший досвід роботи, напрацьовано більшу кількість методичних матеріалів та засобів для проведення такої роботи.

Нами визначено, що діти під час роботи над казкою достатньо яскраво визначають емоційні прояви, що засвідчено нами по перегляду 85% занять, у 100% ситуацій та видів роботи в ігровій та театралізованій діяльності. Це є свідченням ефективності педагогічної роботи щодо мотивації дітей на засвоєння моральних категорій казки. Нами відмічено, що в старшій групі після вивчення літературного твору діти обов'язково розігрують його, вихователі приділяють певну увагу роботі над розкриттям характеру герою, набуттю навичок передачі його рис характеру, вчинків. Проте ця робота є достатньою з огляду на необхідність формування у дітей основ самосвідомості, оцінно-аналітичних умінь тощо. Зазначимо також, що в самостійній ігровій діяльності в другу половину дня сюжети раніше вивчених літературних творів у жодній групі не використовувалися.

Отже, проведене нами педагогічне спостереження за діяльністю вихователів дозволило з'ясувати, що останні на належному рівні враховують вікові особливості дітей у доборі репертуару щодо формування соціального досвіду дітей; що театралізована діяльність достатньою мірою використовується в навчальній та виховній роботі з дітьми. Проте, соціально-моральний потенціал творів реалізується недостатньо внаслідок обмеженості добору форм і методів роботи в різних вікових групах, а також в залежності від рівня педагогічної компетентності педагога.

Розглянемо результати *аналізу навчально-методичної документації* старшої групи. Нами з'ясовано, що педагоги приділяють належну увагу веденню планування, зазначають зміст і тематику форм роботи, у тому числі – стосовно використання театру. Проте, головні методи й засоби, які визначатимуть ефективність роботи, вказуються не завжди. Також педагоги не оновлювали жанровий репертуар театру, він, в цілому, традиційний або взятий з попередніх вікових груп.

За результатами *анкетування*, проведеного нами з вихователями,

з'ясовано, що 100% вихователів мають вищу педагогічну освіту, з них 35% – фахову. Середній вік вихователів – 36 років, середні показники стажу – 16 років. З отриманих даних ми можемо зробити висновки, що в ЗДО з дітьми працюють переважно вихователі середнього віку; їхній професійний стаж дозволяє ефективно й цілеспрямовано використовувати досвід, як професійний так і життєвий, а також набуті знання стосовно соціального досвіду дошкільників у власній практичній роботі.

На питання блоку №1 відповіді вихователів засвідчили, що вони розуміють сутність поняття «соціальний досвід», на достатньому рівні обізнані з сучасними підходами до його формування в дошкільників. 56% вихователів зазначили у відповідях, що важливим чинником набуття соціального досвіду є соціальне середовище, 37% – виховання в сім'ї, 7% – не надали відповіді на питання. 63% вихователів від загальної кількості опитуваних приділяють достатню увагу означеній проблемі, 21% – недостатню, 16% респондентів вказали, що не задумувалися над нею.

Усі вихователі (100%) дотримуються вимог чинних програм дошкільної освіти, обираючи твори для різних видів роботи з дітьми за принципами доступності, послідовності, наочності. Твори вихователі добирають відповідно до віку дитини, враховуючи при цьому особливості пізнавальної сфери дошкільника, за основним критерієм – невеликий обсяг твору, що доступний розумінню дитини і не надміру переповнений морально-етичними категоріями. Нами також з'ясовано, що всі вихователі дотримуються наступності у використанні творів щодо формування соціального досвіду дошкільників. Педагоги зазначили, що налаштування дітей на сприймання твору з використанням морально-етичних категорій відбувається під час театралізованої діяльності з використанням іграшок, казкових персонажів, у які «перевтілюються» дошкільники (63%), 37% вихователів зазначили, що застосовують при цьому метод бесіди.

Активно використовують ігри-інсценізації та ігри-драматизації, метод бесіди, менше застосовуються життєві приклади та ситуації. Цікавий той

факт, що 50% вихователів для кращого розуміння дітьми морально-етичних категорій у своїй практиці наводять приклади з життя та аналізують життєві ситуації. Слід відмітити, що усі вихователі (100%) стверджували, що при доборі творів для драматизацій та інсценізацій обов'язково враховують індивідуальні особливості дошкільників, в першу чергу, розвиток звуковимови, характер і темперамент дитини, наявний в неї мінімальний життєвий досвід тощо. Запам'ятовування, закріплення знань дітей старшого дошкільного віку цих категорій, на думку більшості анкетованих (88%), краще здійснювати за допомогою використання різних видів театру (пальчиковий, ляльковий, театр петрушок, фланелеграф тощо), решта 22% – вважають, що цьому процесу краще сприяють вправи, ігри, складання розповідей тощо.

На питання блоку №3 педагоги відповіли, що використовують в роботі з формування в дітей соціального досвіду традиційні схеми (78% опитуваних), проте 22% респондентів вказало на те, що володіють сучасною методикою формування соціального досвіду. Однак, рівень якості роботи, за відповідями анкетованих є таким: як достатнього рівня – 50%, належного – 42%, як недостатнього – 8%. Серед труднощів, які відчувають вихователі при проведенні роботи з формування в дітей соціального досвіду засобами театралізованої діяльності, слід зазначити наступні: недостатній рівень методичної роботи у дошкільному закладі з означеної проблеми, відсутність літератури стосовно набуття дітьми соціального досвіду (як теоретичного, так і методичного рівня), брак часу для якісної підготовки для проведення різних форм роботи з дітьми у галузі соціально-морального виховання.

Таким чином, аналіз практики закладу освіти, здійснений нами з метою з'ясування впливу чинників на ефективність процесу формування у дітей 6-7 років соціального досвіду у театралізаціях визначив невідповідність методичного керівництва ним з боку вихователів. Також не виконує свої соціалізуючі функції театральне середовище. Педагоги проводять роботу

стосовно набуття дітьми соціального досвіду без урахування їхніх вікових можливостей, орієнтуючись на рівень роботи у попередній віковій групі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

До експерименту було залучено 34 дитини 6-7-го року життя, розподілених на дві групи (ЕГ та КГ) та 14 вихователів. Нами були використані наступні емпіричні методи: в якості основних – індивідуальна бесіда з дітьми; бесіда з вихователем; аналіз навчально-методичної документації; спостереження за емоційними проявами дітей; спостереження за поведінковими проявами дітей; ситуація вибору поведінки. У якості додаткових: спостереження за діяльністю вихователя; колективна бесіда з дітьми; анкетування вихователів.

Отримані нами результати анкетування вихователів, дають можливість стверджувати, що вони визначають важливість проблеми, що досліджується, проте рівень їхньої кваліфікації не дозволяє ефективно проводити різні цікаві й дієві форми роботи, використовувати нові технології у галузі соціалізації дитини, зокрема – з формування її соціального досвіду. Бажає покращення і стан матеріальної бази ЗДО, щодо проведення роботи з театралізацій.

У використанні театралізованої діяльності зі старшими дітьми нами помічено, що вихователі приділяють більше уваги реалізації завдань мовленнєвого та емоційно-ціннісного розвитку дітей. Проте, педагогічні категорії соціально-морального спрямування, на нашу думку, задіяні недостатньо. Слабко реалізується мотивація дітей на визначення у власній поведінці тих моральних категорій, які репрезентувалися в творах. Йдеться, перш за все, про ситуації морального вибору, аналіз вчинків тощо.

Результати діагностичних методик, отримані нами у напрямі роботи з вихователями ЗДО засвідчують, що вихователі на належному рівні враховують вікові особливості дітей у доборі театралізованого репертуару щодо формування соціального досвіду дітей; театралізована діяльність достатньою мірою використовуються в навчальній та виховній роботі з

дітьми. Проте, соціально-моральний потенціал творів реалізується недостатньо внаслідок обмеженості добору форм і методів роботи в різних видах театралізацій, йдеться, перш за все, про задіявання усіх дітей до проведення вистави, про складність роботи над роллю щодо розкриття характеру героя тощо. Педагоги вказали на недостатній рівень методичної роботи у дошкільному закладі з означеної проблеми, відсутність новітньої літератури стосовно набуття дітьми соціального досвіду та брак часу для якісної підготовки для проведення різних форм роботи з дітьми у галузі соціально-морального виховання.

За результатами проведених методик з дітьми старшого дошкільного віку нами з'ясовано, що вони розуміють соціально-моральні категорії і зміст творів, що використовуються для театралізацій на належному рівні; обізнані з великою кількістю героїв казок (як позитивних, так і негативних), проте на переважну більшість дошкільників справляють враження персонажі з яскраво визначеними позитивними характеристиками. Дітям подобається брати участь в іграх-драматизаціях, вони із задоволенням включаються в неї вдома і в умовах ЗДО. Дошкільники із задоволенням відтворюють образи героїв на сцені, в театралізованій діяльності, проте – переважно позитивних. Діти не вміють визначати та передавати характерні риси як позитивних, так і негативних героїв, не розуміють значення опосередкованого досвіду героїв для набуття власного.

Нами було визначено та схарактеризовано три рівні сформованості соціального досвіду, набутого засобами театралізованої діяльності в старших дошкільників: достатній, задовільний та низький. За результатами констатувального експерименту лише 11% дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та 16% в КГ мають достатній рівень соціального досвіду, набутого за використання театралізованої діяльності. Задовільний рівень сформованості означеного досвіду визначило 32% дітей в ЕГ та 37% в КГ. 57% дітей в ЕГ та 47% в КГ старших дошкільників мають низький рівень сформованості соціального досвіду, набутого засобами дитячого театру.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Обґрунтування педагогічних принципів та організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в старших дошкільників засобами театралізованої діяльності

При розробці нашої експериментальної системи роботи нам необхідно було визначити її організаційно-методичне підґрунтя, перш за все – педагогічні принципи та підходи.

Перш за все, ми спиралися на *діяльнісний підхід* до формування та становлення особистості. Його обґрунтування надано у працях вчених О. Леонтєва, С. Рубінштейна, В. Шадрікова. Які вказують на необхідність запровадження таких видів спеціально організованої діяльності дітей, які б закріпили набуті дітьми уміння та перетворили б їх у навички. Безперечно, це стосується й набуття дітьми практичного досвіду соціалізації.

Особистісно-орієнтований підхід, зазначений у наукових роботах Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревської, Н. Голованової та ін. визначає необхідність урахування у роботі з малюками спрямування на визначення унікальності їх особистості, урахування психологічних характеристик дитини тощо.

Серед ряду загально дидактичних принципів, ми обрали такі, як: послідовності та системності, науковості, індивідуалізації та диференціації, зв'язку із життям, урахування інтересів дітей тощо.

Розглянемо, які є саме умови були визначені нами як найбільш оптимальні сосно організації освітньо-виховного процесу стосовно формування у дітей досвіду соціальних відносин.

Умова №1. Урахування вікових особливостей старших дошкільників в організації театралізованої діяльності як засобу формування в них соціального досвіду

Якісні зміни у соціальному житті дитини можна простежити на основі розвитку її відношень до навколишнього світу. Розвиток свідомості і самосвідомості відображується на формуванні переконань, наукового світогляду, світорозуміння, що забезпечує моральну стійкість, ціннісні орієнтації, вміння вибирати правильну лінію поведінки.

Кожний віковий етап – новий етап психічного розвитку, характеризується множиною кількісних і якісних змін, у результаті яких розширюються можливості для світосприймання та світорозуміння.

О. Кононко зазначає, що типовим явищем для дошкільного віку є гра в «соціальні відносини». Дитина 6-7 років «приміряє» ролі, засвоює соціальні форми поведінки, апробує дії і засоби, схвалені суспільством і групою. Таким чином здійснюється соціальне кавчання малюка на основі власного досвіду. На цьому віковому етапі у дитини виникає особлива потреба — в індивідуальному соціальному досвіді. Вона шукає у ході своєї діяльності відповіді на безліч запитань, що постають перед нею [33-34].

Важливу роль у житті дитини відіграє дорослий. Під його впливом у четвертого-п'ятого років життя дитини починає формуватися відношення до себе. Пізніше складається відношення до світу – предметів, явищ природи, до об'єктів навколишнього середовища. При цьому відношення до близького дорослого складає основу, без якої неможливе виникнення інших видів відношень.

Молодші дошкільники сприймають дорослих перш за все у зв'язку зі

своєю ігровою практикою. З цієї ж причини у дітей помітне деяке «панібратство» у відношенні до дорослих, яке звичайно витікає із сприймання дорослих як партнерів по грі. Ігрова і практична діяльність дітей характеризується слабкою організованістю і недостатньою цілеспрямованістю.

У середньому дошкільному віці у дітей загострюється потреба у «теоретичному» пізнанні предметної дійсності. Яскраве афективне забарвлення відрізняє поведінку середнього дошкільника у будь-якій ситуації, де виявляються його досягнення. Відношення до предметної дійсності набуває нового характеру: інтерес до неї спрямований на викриття все більш глибоких, позачуттєвих її закономірностей; діти задають питання про будову свого світотворення.

Старші дошкільники намагаються знайти відповіді на власні запитання про світ людей не тільки у живому спілкуванні з дорослими та однолітками, але й аналізуючи вчинки героїв кінофільмів, казок, коміксів, реклами тощо.

Соціокультурний досвід дитини задається ззовні соціальною групою, соціальним оточенням та власними внутрішніми переживаннями. У нашому випадку таким соціальним оточенням є театралізоване середовище, що презентує норми, звичаї та особливості життя людей, де розгортаються образи того чи іншого поведінки персонажів, що служать для дитини певним еталоном для наслідування. Підхід Дж. Міда до системи «Я» до «Ми» дозволяє педагогу добирати такі твори, де дитина зустрічається з різними образами й проживає разом з ними певний «відрізок життя». Послідовні стадії розвитку дитини і є не чим іншим, як певними ступенями її соціалізації, тобто процесу залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості [47].

Важливим елементом організації роботи щодо формування соціального досвіду дитини за використання театралізованої діяльності визначається розвиток мовлення дитини. Практикою ЗДО визначено необхідність

використання широкого спектру творів (фольклорних, авторських, сучасних, минулих років), що слугують основою розвитку мовлення дошкільників.

Діти цього віку можуть виявляти соціальні знання на рівні соціальних уявлень, які можуть бути більш чи менш глибокими. Засвоєння соціальних уявлень дітей здійснюється в складній єдності розумової діяльності, моральної поведінки та емоційних переживань. Останні передують осмисленню соціального впливу. Способи діяльності та поведінки для дітей 6-7 років життя регламентуються дорослим. Продовжується збагачення досвіду емоційних відношень дитини. На 7-му році життя у дитини з'являється усвідомлення себе як соціальної особи.

Умова №2. Особливості сприйняття старшими дошкільниками театралізованої дії щодо визначення соціокультурних основ художнього твору

Віковий період від 6 до 9 років пов'язаний із опанування дитиною тієї діяльності, в якій вона виходить за рамки гри. У дітей починають розвиватися основи творчого відношення до дійсності. Важливо, що результат творчості самою дитиною переживається як відкриття, тим самим збагачується й формується її досвід творчої діяльності.

Саме дошкільний період (від народження до семи років) розвитку є сензитивним для засвоєння людського досвіду. Процес засвоєння людського досвіду неможливий без засвоєння основного засобу людського спілкування – мови. Людина – істота соціальна і спілкування – необхідна умова її існування, самоствердження, визнання свого місця в житті, відчуття власної значущості; характер впливу суспільства на особистість виявляється у мові і через мову. Оволодіння мовою як засобом людського спілкування й пізнання є одним із найважливіших надбань дитини у дошкільному віці – найбільш сензитивному для засвоєння мови. Якщо дитина не досягла певного рівня мовного розвитку до п'яти-шести років, то цей шлях, як правило, не може бути успішним на більш пізніх вікових етапах [29].

Можна зробити висновок, що процес формування елементів світогляду дітей дошкільного віку, входження їх у суспільство, формування основ гармонійного світосприймання, пов'язаний із розвитком мови як матеріальної основи свідомості. Вплив слова (другої сигнальної системи) на формування соціальності особистості відбувається як діалектичний двобічний процес. З одного боку, слово (мова) – це засіб становлення системи поглядів, а з іншого – показник рівня розвитку інтелекту особистості. Вчені А. Богуш та Н. Гавриш вказують на те, як необхідно педагогу ЗДО методично аргументовано добирати літературний матеріал [10].

Театр дозволяє акторові ідентифікуватися з образом героя і транслювати спільноті ті чи інші цінності. У цьому процесі сприйняття театральної дії самостійне створення дитиною внутрішнього світу, вираженого в цінностях співчуття, милосердя, людинолюбства, примиримості, терпимості і потреби пізнати іншого через комунікацію, тим самим він набуває на початку уявний образ соціокультурного досвіду і потім переносить його в реальну сферу відносин [10].

Робота педагога з твором, як правило, не обмежується засвоєнням матеріалу та вирішенням «мовних» завдань. У процесі роботи з твором педагог звертає увагу на характеристику героїв, вчить дітей розмірковувати на їхніми вчинками, надавати їм оцінку, намагатися наслідувати приклади позитивних героїв у власній поведінці тощо. Зокрема, використання фольклору в різних формах роботи з дошкільниками зумовлене, перш за все, близькістю морально-етичного змісту різних фольклорних жанрів емоційному сприйняттю дошкільників, їх психолого-фізіологічним особливостям.

Старшого дошкільника більше всього хвилюють питання особистісних взаємовідносин, зв'язків і процесів у світі не речей, а людей. З'являється нове ставлення до дорослого як до особистості з багатими і різноманітними якостями. Особистісні якості також виходять на передній план в уявленнях

дітей про себе [11].

Умова №3. Створення театралізованого середовища щодо творчої реалізації набутого старшими дошкільниками соціального досвіду

Природне входження дитини в соціальне життя, на думку Є. Бондаревської відбувається через культуру. Тому необхідно створити культурне середовище для розвитку особистості дитини і допомогти йому знайти своє місце в культурі (вибір цінностей, моральної саморегуляції і адаптації в мінливому соціокультурному середовищі).

Основна мета дитячої театралізованої діяльності – створити умови для індивідуального сценічного самовираження і становлення соціокультурного досвіду. У нашому дослідженні ми дотримуємося думки А. Брянцева, Ю. Косенко, І. Кисельової, які визначали театралізовану діяльність як середовище розвитку соціокультурного досвіду, в основі якого лежить здатність відтворювати світ людей [30].

Зокрема, в освітній програмі для дітей 2-7 років «Дитина» наголошується на необхідності в ЗДО спеціальної театральної студії, заняття дітей в якій сприятимуть розвитку їхніх акторських здібностей, образного, художнього мовлення, фантазії, прилучення до атмосфери театру, оволодіння естетичними та етичними нормами. До можливостей використання такого середовища відносять: інсценування, вистави за участю дітей, лялькові вистави, драматизації тощо. Вказується також на необхідність залучення до роботи даного виду батьків вихованців [24].

Достатньо ґрунтовно питання створення умов для занять старших дошкільників театралізованою діяльністю висвітлено у змісті програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі». У розділі «Світ театального мистецтва» освітньої лінії «Дитина у світі культури» вказується на те, що діти 6-го та 7-го років життя завдяки набутому досвіду має змогу включатися в різні види театрів (пальчиковий, настільний, театр іграшок, тощо). Діти старшого дошкільного віку визначають бажання допомогти дорослому у

виготовленні декорацій, костюмів, атрибутів.

У програмі «Я у Світі» зазначається, що дитина співвідносить театральні події з подіями реального життя, власною поведінкою, починає вибудовувати її відповідно до моральних норм, вносити корективи. Дитина усе частіше переносить елементи театралізації у свої сюжетно-рольові ігри. Дітям цього віку варто пропонувати складніші за змістом та більші за обсягом театральні вистави та ігри-драматизації з багатьма характерними персонажами. Як і на попередніх вікових етапах, доцільно сприяти тому, щоб елементи театралізації пронизували все буття дитини, упроваджувалися в організацію занять, самостійні ігри, розваги, екскурсії, дослідницьку діяльність тощо [58].

Ефективне використання різних видів театру забезпечується підготовкою педагогом цілої системи рухових етюдів, які допомагають дітям знайти виразні пантомімічні рухи і жести, що адекватно характеризують персонажів. Кожну роль доцільно освоювати спочатку всією групою. Під час колективного освоєння та завдяки музичному супроводу педагог може заохочувати дітей до самостійного пошуку виразних рухів та найбільш відповідних характеру персонажа дій. Доцільно разом із дітьми по черзі обирати виконавців ролей персонажів вистави, враховуючи бажання дітей, схожість чи протилежність їхньої натури ролі, яку належить виконувати. Доречно організувати гру-драматизацію або театральну виставу так, щоб протягом деякого часу в ній взяли участь усі діти групи.

Завдяки ряду «масок», виставлених у виставі на показ, дитина має можливість «приміряти» різні ролі (дурного короля і кмітливого слуги, мачухи та падчерки, хороброго лицаря і боягузливого тощо). Театралізована діяльність дозволяє побувати дитині в різних ситуаціях (переможця і переможеного, люблячого і відкинутого тощо), де і сформується уявний і реальний соціокультурний досвід. Для засвоєння цього комплексу знань, умінь і навичок дитині необхідно отримати, по-перше, наочні уявлення різноманітних взаємин і навчитися розуміти їх за зовнішніми ознаками; по-друге, практичні дії дітей у театралізованій діяльності, досвід взаємин і

переживань необхідно організувати так, щоб цей досвід переносився дитиною в реальні життєві ситуації; по-третє, дитині необхідно навчитися аналізувати складні життєві ситуації і моделювати свою поведінку в них, представляючи себе в такій же ситуації [].

Правильне розуміння вчинків людей, їх переживань, уміння розповісти про них, а також передати різними способами свій стан і переживання, в відповідності з прийнятими нормами, допоможе дитині швидко адаптуватися в будь-яких життєвих ситуаціях. Сприйняття соціальних явищ займає центральне місце у сприйнятті театралізованої вистави, тому що всі вони різною мірою розкривають внутрішній світ людей. Тому сприйняття музики, танців, живопису (все це є складовими частинами театрального мистецтва) допомагає сформувати цілісний образ внутрішнього світу людей і їх стосунків.

Таким чином, розробка та подальша реалізація експериментальної системи роботи потребувала визначення педагогічних засад – принципів та умов ефективності, які було представлено нами у даному підрозділі. Серед умов важливими визначилися такі, які обумовлюють необхідність урахування віку дітей у доборі засобів театралізації та відповідного літературного матеріалу з тим, щоб дитина могла проникнути в морально-етичну фабулу твору. Особливостями сприйняття театралізованої дії дітьми дошкільного віку є: відкритий контакт і обмін почуттями з героями, потреба індивідуального самовираження, прагнення дитини відтворити улюбленого героя та наслідувати його у власній поведінці.

3.2. Методика організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності

Результати проведеного нами констатувального етапу

експериментального дослідження засвідчили, що практика ЗДО нині не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо формування соціального досвіду в дошкільників, у тому числі – за використання традиційних і новітніх засобів. Перш за все, це стосується питань, пов'язаних із рівнем кваліфікації вихователів. Нами було з'ясовано, що більшість вихователів відчують труднощі в проведенні комплексної та систематичної роботи із вищезазначеного напрямку. В організації роботи щодо соціалізації дитини у ЗДО спостерігаються організаційно-методичні труднощі, пов'язані, перш за все із оновленням знань вихователів стосовно власне проблеми формування соціального досвіду дитини-дошкільника, а також дотичних до неї аспектів .

Вихователі використовують у роботі з дошкільниками переважно матеріали Інтернет-джерел; методичний кабінет поповнюється обмеженою кількістю джерел дошкільної періодики. Педагоги зазначили, що бажали б підвищити рівень знань з проблеми формування соціального досвіду, перш за все, стосовно урахування віку дітей, використовуючи задля цього нові, цікаві форми й технології роботи.

Ті форми практичної роботи, які використовуються вихователями, зазначені у програмах минулих десятиліть, отже, не повною мірою в них відображено вимоги сучасних програм дошкільної освіти. По друге, у програмі розвитку дитини дошкільної віку «Українське дошкілля», за якою працюють вихователі ЗДО, запропоновано обмежену кількість творів, які можуть використовуватися в театралізованій діяльності, у тому числі – твори сучасних авторів, які дозволяють розкрити для дитини сучасний світ й основи життя людини в ньому. Репертуарне насичення театралізованої діяльності вихователі визначають на власний розсуд, що, на нашу думку, порушує системність процесу соціально-морального розвитку дошкільників.

Виходячи з цих особливостей, було визначено **мету формувального експерименту**: розробити і дослідно-експериментальним шляхом перевірити ефективність системи роботи, що забезпечить дієвість формування соціального досвіду у дітей дошкільного віку засобами театралізованої

діяльності. При розробці системи роботи, яка, на нашу думку, повинна забезпечувати більшу ефективність процесу соціалізації вихованців ЗДО в його організації щодо реалізації педагогічних можливостей суб'єктів даного процесу, ми урахували дані наукових праць Л. Артемової [4], О. Акулової [1], Н. Водолаги [15], Н. Гавриш [10], Н. Карпинської [29], І. Кисельової [30], О. Кононко [33], І. Кудасової [38], І. Печенко [51], щодо своєрідності набуття дитиною соціального досвіду та його реалізації у вчинках і діях.

У проведенні формувального етапу дослідження ми частково використовували навчально-методичну базу даного садка; перспективні плани вихователів старшої групи. Реалізація експериментальної програми відбувалася у період з 15.04. 2019 р. по 28.05. 2019 р.

Започатковуючи формувальний експеримент, нами було проведено насамперед пропедевтичну роботу з вихователями, які працювали з дітьми експериментальної групи. У зв'язку з цим для педагогів, які брали участь в експерименті, було організовано спецсемінар на тему: «Соціальний досвід дошкільника – вимога сьогодення», який передбачав ознайомлення їх із змістом та характером нашої експериментальної роботи з дітьми.

Мета семінару – розкрити основні шляхи формування соціального досвіду в старших дошкільників, у тому числі – за використання театралізованої діяльності; з'ясувати сутність і структуру поняття «соціальний досвід»; підготувати педагогів до роботи за експериментальною методикою, в основі якої – театралізована робота щодо поглиблення та розширення знань дітей про моральну основу творів та форми визначення елементів досвіду у різних видах діяльності. План спецсемінару включав три теми (6 годин, з них 2 лекційних і 4 практичних).

Проведення практичних занять здійснювалося на засадах особистісно орієнтованого підходу, за якого оволодіння педагогічною майстерністю, підвищення кваліфікації відбувається на індивідуально-особистісному рівні. Такий підхід передбачав: задоволення потреби особистості в позитивному ставленні до неї інших людей, самоповазі, у прагненні до самоактуалізації;

формування ціннісного ставлення до себе, інших людей, до людства; створення сприятливого середовища для самовиховання та саморозвитку особистості.

У процесі пропедевтичної роботи з педагогами ми прагнули сформувати зацікавлене ставлення педагогів до вивчення та подальшого використання у власній практиці новітніх теоретичних і методичних матеріалів з проблеми соціалізації дитини дошкільного віку, розроблених та виданих останнім часом друком. Педагоги вказували на те, що їх цікавить питання особливостей створення в навчальному закладі позитивного морально-психологічного клімату, що забезпечує усім учасникам освітнього процесу емоційний комфорт, надає змогу дитині визначати ініціативність, самостійність у набутті та виявленні соціального досвіду.

З метою поглиблення знань вихователів про особливості розвитку соціально-емоційної сфери дітей 5-6 років як основи для формування соціального досвіду нами було ознайомлено педагогів ЗДО із начальною літературою.

Слід зазначити, що особливе утруднення педагоги відчували при організації роботи щодо збагачення соціального досвіду дитини через створення відповідного репертуару театралізованої діяльності. Тому ми використовували активні форми методичної роботи з педагогами: семінар «Морально-виховний потенціал театру», семінар-практикум «Театралізована діяльність як засіб соціалізації дитини», моделювання педагогічних ситуацій, пов'язаних в питаннями набуття дитиною соціального досвіду.

Досвідченим педагогам, які мали великий досвід проведення різних театралізацій з дітьми, ми пропонували провести відкриті форми роботи, які б конкретизували засади практики ЗДО щодо використання новітніх технологій соціально-морального розвитку дитини з наступним їх обговоренням учасниками семінару. У процесі проведення практичних занять педагоги набували знань щодо роз'яснення дітям соціокультурних основ художнього твору.

Проведення різних форм пропедевтичної роботи з вихователями були спрямовані на моделювання різних видів виховної роботи, що потребувало відтворення набутого соціального досвіду в ситуаціях морального вибору, моральної оцінки, емпатії, чуйності, гальмування неетичних дій. Наприклад, ситуації «морального вибору» сприяли відтворенню набутого соціального досвіду через активізацію моральної свідомості вихователя, формування альтруїстичних емоцій і почуттів; ситуацію «моральної оцінки» стимулювали вихователя старшої групи до вияву гуманних моральних якостей, орієнтували на етичні цінності у взаєминах з дітьми; ситуації «Співчуття, емпатія, чуйність» давали змогу визначати ступінь сформованості таких нормативних регуляторів культури міжособистісних взаємин вихователя з дітьми, як повага, тактовність, щирість, спрямованість на гуманістичну взаємодію.

Організація системи експериментальної роботи базувалася на таких видах театралізованої діяльності, як: театр дітей виконавців (акторів), настільний, пальчиковий, театр ляльок на ширмі. Використання засад театралізованої діяльності в запровадженні нашої експериментальної системи роботи розглядалося нами, перш за все, не тільки щодо навчання дітей умінь різних видів театрів, проте – щодо визначення ними морально-етичних категорії творів, розуміння їх та відтворення в різних життєвих ситуаціях.

Основу репертуару нашої системи роботи було взято програмові твори, що використовуються у старшій групі ЗДО, як-от:

Казки: «Морозко» / «Дідова дочка та бабина дочка», «Мудра дівчина», «Закопане золото», «Язиката Хвеська», «Козак Мамарига»

Авторські твори: «Малюк та Карлсон» А. Ліндгрена (уривки), «Що таке добре, що таке погано» В. Маяковського, «Лінива Оленка» В. Вовк, «Як Миколка став хоробрим» В. Сухомлинського, «Заєць і їжак» І. Франка, «Поведінка у тролейбусі» В. Паронової.

Важливою характеристикою розробленої системи з формування соціального досвіду старших дошкільників у театралізованій діяльності була

її системність і послідовність. Також нами було складено план роботи з різноманітними творами на заняттях, у процесі проведення дозвілєвої роботи та в повсякденному житті ЗДО впродовж періоду запровадження програми. На усіх етапах проведення експериментальної роботи нами використовувалося широке коло інших видів роботи, які забезпечували усі компоненти сформованості вищезазначеного досвіду.

Серед них: психологічні етюди, метод розв'язання проблемних ситуацій, інтегровані заняття соціального спрямування «Світ стосунків», ігрові морально-етичні ситуації тощо. У цих формах роботи діти мали змогу більш глибоко «прожити» ситуації, які зустрічалися їм у творах, спробувати реалізувати елементи життєвого й соціального досвіду, визначеного з казок або віршів, в реальних умовах.

Іншим, найбільш значущим аспектом нашої експериментальної роботи, було запровадження театралізованої діяльності (в її різновидах) як своєрідного «навчального полігону», в якому діти змогли вправлятися у розкритті характерів героїв творів, відтворенні їхніх стосунків, вчинків тощо.

Запропонована нами методика у роботі з творами театралізованої діяльності сприяла збагаченню дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи моральними знаннями, розвитку їхніх моральних поглядів, переконань, світогляду, досвіду соціально-моральної поведінки експериментальної групи. Водночас така робота забезпечувала формування основ морально-етичної культури, підвищували загальний рівень соціального розвитку особистості (дод. Є).

Реалізацію експериментальної методики було розпочато з *пошукового етапу*, завдання якого передбачали: підводити до розуміння та оцінки характерів героїв театралізованих творів, мотиви їх вчинків; розширювати соціальний пізнавально-чуттєвий досвід дитини; підводити малят до розуміння та оцінки характерів героїв творів, мотивів їх вчинків; збагачувати емоційно-чуттєвий досвід дітей, уміння співчувати як літературним

персонажам, так і одноліткам, удосконалювати навички різних видів театралізацій.

Засобами формування соціального досвіду було обрано: різні види дитячого театру, українські народні казки, авторські літературні твори, ігри, ігрові морально-етичні ситуації. У роботі нами застосовувалися такі форми й методи роботи: розігрування творів в різних театралізаціях, інтегровані заняття соціального спрямування, ігри-драматизації інтелектуальні, ігри-загадки, психологічні етюди, метод розв'язання проблемних ситуацій, метод використання літературних творів, художнє читання. Ураховуючи традиційність практики ЗДО щодо проведення занять з художньої літератури, нами було дібрано наступний зміст і форми проведення:

- читання творів, які будуть використані у театралізаціях, бесіда за їхнім змістом (фронтальні та групові заняття);
- театралізація за заданими сюжетами (різні види театру);

Під час бесіди за змістом творів морально-етичної спрямованості за допомогою цілеспрямованих запитань дітям подавалися знання про морально-етичні категорії, моральні якості і норми, формувалися навички свідомого сприймання й повного розуміння змісту творів морально-етичної спрямованості.

Дітей учили характеризувати персонажів, оцінювати їхні дії й учинки, висловлювати своє ставлення до проявів їхньої поведінки з огляду на соціальні норми. Також на цьому етапі ми проводили роботу з удосконалення умінь дітей у галузі театралізації, вчили їх елементарних основ акторської майстерності, у тому числі – щодо розкриття художнього образу. Оскільки такі види дитячого театру, як настільний театр, пальчиковий театр не потребують складної техніки, нашу основну увагу було зосереджено на удосконаленні умінь втілення театрального образу (театр дитини-актора).

Запропонована нами методика у роботі з творами різних жанрів сприяла збагаченню дітей моральними знаннями, розвитку моральних поглядів, переконань, світогляду, досвіду соціально-моральної поведінки старших

дошкільників експериментальної групи. Водночас така робота забезпечувала формування основ морально-етичної культури, підвищували загальний рівень соціального розвитку особистості.

Другий, *розвивально-навчальний*, етап був стрижневим у формуванні соціального досвіду старших дошкільників, набутого за використання театралізованої діяльності. На ньому продовжували вчити дітей розпізнавати хороші та погані вчинки героїв творів і, відповідно, аналізувати відповідно власної поведінки та дій однолітків. Також серед завдань було визначено закладання емоційно-моральних основ ставлення дітей до навколишнього світу; формування моральних почуттів, форм співчуття та співпереживання іншим людям, формування в дітей умінь зіставляти власні вчинки із вчинками літературних героїв і відтворювати їх в театралізованій діяльності. Окрім театралізованих постановок, важливою формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (художня література, розвиток мовлення, малювання).

На цьому етапі було використано такі методи і прийоми: розглядання творів живопису, фото- й відео матеріалів; перегляд мультфільмів «Морозко», «Малюк та Карлсон, який живе на даху») з подальшими етичними бесідами за змістом побаченого. З метою розвитку у дітей уміння оцінювати себе, свої вчинки, а також надавати необхідні характеристики іншим, нами здійснювалася роботи щодо розвитку емоційно-чуттєвої сфери дошкільників.

Цьому сприяло проведення ігор-драматизацій, елементів театралізацій в розвазі «Язиката Хвеська» вистава ляльок на ширмі «Що погано, а що добре». Нами заохочувалася активна робота дітей зі складання словника рухів і жестів, що є доречним в типових ситуаціях прояву дітьми умінь соціального досвіду, зокрема – у ситуаціях спілкування.

Роботу зі словниками було розпочато на попередньому етапі, де використовували «Словник ситуацій». Розробляючи «словник рухів і жестів», ми спиралися на методичку, запропоновану О. Ахматьєвою, А. Богуш

і С. Хаджирадевою. Відповідно до заготовлених педагогом ситуацій, діти добирали рухи та жести, доречні до тієї чи іншої ситуації соціальних відносин, а також пояснювали їх. Така робота надавала можливість дошкільникам вправлятися в способах соціальних комунікацій, набути умінь соціально-емоційного визначення.

Деякі діти виявилися здатними діяти в уявній ситуації, передавати враження та почуття без слів за допомогою пантоміміки та жестів від посатку. Водночас, більшість дітей або повторювали дії за однолітками, або відмовлялися від виконання завдання, або чекали допомоги педагога. Це свідчить про низький рівень сформованості досвіду соціального спілкування.

На третьому – *діяльнісно-творчому* – етапі нами було передбачено реалізацію наступних завдань: збагатити досвід старших дошкільників щодо здійснення соціальних дій в нових умовах, у різноманітних творчих ситуаціях; формувати вміння малюків оцінювати поведінку героїв, однолітків і свою власну; формувати уміння визначати набуті уміння відтворення соціального досвіду через використання фольклорних творів у театралізованій діяльності. Найбільш доцільними і результативними щодо виховного впливу різних компонентів технології виявилися такі методи: використання ігрових вправ («Скажи навпаки», «Скромники і хвальки», «Загублені слова», «Правда – неправда», «Який твій герой?» та інші), у процесі яких стимулювали старших дошкільників до самооцінки й оцінки поведінки й учинків однолітків та героїв казок, продовжували закріплювати знання дітей щодо сутності морально-етичних категорій, норм і якостей. Також нами використовувався метод партнерської взаємодії, коли діти виявляли уміння злагодженої взаємодії, соціальних комунікацій.

Збагаченню соціально-емоційної сфери дошкільників сприяло використання таких методів, як елементи псих одрами, «словник відчуттів», «словник образів», аналіз піктограм;

Так, заповнення дітьми «словника відчуттів» мало на меті виявлення розуміння ними різноманітних емоцій та почуттів людини, заґрунтованих на

різноманітних соціальних явищах, категоріях («я люблю», «я хвилююся», «я жалію», «я ображаюся»). Використання означеного методу допомагало старшим дошкільникам усвідомлювати й вербалізувати власні почуття й почуття інших людей, навчитися поважати їх, рахуватися з ними й таким чином, розширювати й поглиблювати власний соціальний досвід.

Особливим блоком роботи на діяльнісно-творчому етапі визначилося проведення низки театралізованих заходів, основу яких складала фольклорні твори. Зокрема, діти разом з вихователями представили скорочений варіант лялькової вистави «Козак Мамалига». Спільно з батьками було показано виставу «Малюк та Карлсон», в якій ролі дорослих і негативних героїв грали діти, а дорослим дісталися інші прообрази, оскільки діти вирішили, що батьки «можуть не зуміти зіграти, бо їх не навчили».

Задля перевірки набутих дітьми умінь театралізованої діяльності ми влаштували виставу настільного театру за задумом дітей, в якій початок дії задавав сам вихователь: «Жив собі Ледачий Петрусь, та був він не тільки ледачим, але й трішечки брехливим, трохи хвалькуватим і вже дуже пихатим. І ось одного разу...». А надалі дії з ляльками настільного театру розігрували самі діти, визначаючи пригоди й походеньки Ледачого Петрика – як його провчили Правдиві Хлопці, як не взяли до свого гурту Сміливі Герої тощо.

Завершився останній етап нашої експериментальної роботи Казковими Посиденьками, при проведенні яких діти загадали бажання на майбутнє й заклали їх в Скриньку Щастя. Також вони розповіли, на кого з казкових персонажів, відомих їм із театралізованих постановок, вони хочуть бути схожими й зобразили їх за допомогою знайомих способів невербального зображення.

Таким чином, з метою розширення й поглиблення соціального досвіду старших дошкільників, що набувається за використання театралізованої діяльності, нами було розроблено та запроваджено у практику ЗДО систему роботи, характеристику якої щодо її сутності та етапності надано у даному підрозділі.

3.3. Оцінка ефективності організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності

На констатувальному етапі дослідження з дітьми визначених нами ЕГ та КГ було проведено серію діагностичних методик, які дозволили визначити рівні сформованості соціального досвіду, набутого за використання театралізованої діяльності згідно з критеріями їх визначення, три рівні яких, на основі комплексної оцінки, було визначено та схарактеризовано стосовно дітей старшого дошкільного віку.

Контрольний зріз ми проводили по завершенні усіх трьох етапів експерименту. Результати підсумкового зрізу одержали в середині жовтня 2019 року. Протягом періоду проведення експерименту діти ЕГ активно включилися у роботу за запропонованою системою роботи. Дошкільники КГ були включені в освітній процес, що лише частково зазнав змін у зв'язку із запровадженням нашої системи роботи, оскільки діти цієї групи брали участь в проведенні різних видів театралізацій, а також форм і методів формування соціально-емоційної сфери, у проведенні запланованих занять, групових свят і розваг.

На формувальному етапі був запроваджений комплекс діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі. Перейдемо до висвітлення результатів повторно проведеної індивідуальної бесіди зі старшими дошкільниками ЕГ та КГ. Результати проведеної нами *індивідуальної бесіди* з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що діти дуже зацікавлені в театралізованій роботі.

100% з них, відповідаючи на *питання №1-2*, сказали про те, що їм подобається розігрувати різноманітні твори, проте особливо їм подобається слухати казки, розповідати їх та програвати в іграх. Проте, вже 2/3 дітей ЕГ визначили, що вони «вже знають дуже багато різних казок, героїв, а також розуміють як вони поведуться й можуть це показати на сцені або з лялькою».

Відповіді дітей на *питання №3* визначили, що вже 95% респондентів ЕГ та 65% КГ із задоволення долучаються до різноманітних театралізацій у садочку. Проте, вдома дії, вчинки та характери героїв відтворюють лише 45% дітей у ЕГ та 35% у КГ). Удома дітям батьки стали більше часу приділяти читанню казок. Про це засвідчило 65% респондентів ЕГ та 45% опитаних у КГ. 85% дітей ЕГ та 80% у КГ подобається, як читає казки вихователь («я сиджу, як у казці», «вона красиво читає»).

Змінилося спрямування відповідей дітей на *питання №4-5* стосовно розрізнення казкових персонажів на добрих і злих. Це надає підстави говорити про те, що, визначаючи соціальний досвід, малюки розрізняють, обґрунтовують мотиви поведінки казкових героїв, переважно переповідаючи сюжетну канву твору. Більше 7-ми позитивних (та негативних) казкових персонажів назвало вже 60% дітей ЕГ та 50% в КГ, до 5 персонажів тих же характеристик визначило 35% ЕГ та 40% КГ. Решта дітей була в змозі назвати 1-2 як позитивних, так і негативних героїв народних казок.

На повторне опитування дітей обох груп експерименту стосовно *питання №6-7* ми отримали відповіді, що діти намагаються зіграти як доброго, позитивного героя, так і негативного. Їх вже більшою мірою стали цікавити акторські можливості втілення різних образів. Про це заявило 66% респондентів ЕГ та 35% КГ. На констатувальному етапі експериментального дослідження їх було відповідно 55% в ЕГ та 30% в КГ. Отримані результати в КГ залишилися майже незмінними.

Відповіді малюків на *питання №8-9* дозволили нам визначити перелік казок, які знають діти. Так, 65% дітей ЕГ зазначили більше 15 назв казок (з їх короткою характеристикою «Вона про те, що...») (попередній контрольний зріз виявив таких дітей лише 30% з усієї групи). Більше 6 казок знають 30% дітей ЕГ та 55% ГК. Однак, 5% дітей ЕГ та 25% в КГ все ще не змогли назвати більше 5 казок та коротко передати їхній зміст.

Діти ЕГ розширили коло героїв, які є улюбленими або відомими їм. Діти не тільки називали героїв казок, але й намагалися надати їм характеристику,

визначаючись в словесних описах портрету персонажів, аналізу вчинків, способу їхнього життя. Респондентами КГ було зазначено переважно сюжетну лінію, в яку включені дії героїв казки.

Аналіз відповідей дітей надає підстави говорити про збільшення уваги до читання казки не тільки в ЗДО, але й умовах сім'ї (85% відповідей дітей ЕГ та 70% у КГ). Відповіді дітей переконали нас, що у практиці ЗДО на належному рівні проводяться робота з театралізації казок, щодо постановки їх у виставах, у ляльковому театрі та в інших видах театралізованої діяльності. Це засвідчили відповіді 85% опитаних дітей в ЕГ та 60% дошкільників КГ.

З відповідей дітей на питання ми з'ясували, що 65% з них в ЕГ та 55% в КГ бажали б зіграти позитивних, мужніх, правдолюбивих героїв. Невизначену позицію щодо цього надало приблизно до 40% дітей в обох групах.

Отже, результати аналізу даних проведеної зі старшими дошкільниками повторної індивідуальної бесіди засвідчили зміни, які відбулися в практиці дошкільного закладу стосовно використання театралізованої діяльності з метою формування соціального досвіду дошкільників. На дошкільників ЕГ не в такій значній мірі справляють враження персонажі з яскраво визначеними позитивними характеристиками. З відповідей дошкільників ЕГ визначається, що їм подобається аналізувати поведінку героїв творів у різних видах театру, надавати їм поради щодо покращення їх елементи соціального буття.

Проаналізуємо результати повторно проведеної нами *колективної бесіди* з дітьми щодо з'ясування участі в театралізованій діяльності з набуття ними соціального досвіду. Відповідаючи на питання, діти з радістю засвідчували власну участь у різних виставах, у тому числі – спільно з дорослими. Про те, що вони грали різні казкові образи в постановках дитячого театру, засвідчило 95% респондентів ЕГ та 55% опитуваних дітей КГ. Уточнення, яке ми надали стосовно типажу їхніх улюблених героїв визначило, що вже 85% дітей ЕГ (констатувальний етап визначив їхню кількість лише у межах 70%) та 60% дошкільників КГ, яких на попередньому зрізі було лише 40%.

Діти вказували на те, що усі герої по-своєму цікаві. «Це вони в казці погані, а як я зіграю, то вони вже будуть трішки кращими» (Ксенія Л.) Проте, чарівні образи героїв не надто привабили малюків. Їхні образи втілювали лише 20% дітей в ЕГ та 8% в КГ. Більшою мірою дітей після реалізації нашої експериментальної програми стали цікавити герої яскраві, цільні – «характерні», яких можна відтворити на сцені. Навіть образ Баби Яги бажали б зіграти вже 80 дітей ЕГ та 70% в КГ (констатувальний зріз надав цифри відповідно 50% та 35%).

Відповіді дітей переконали нас, що вони із задоволенням сприйняли зміни щодо збільшення об'єму театралізованої діяльності щодо їхньої власної участі у виставах, у ляльковому театрі. Це засвідчили відповіді 85% опитаних дітей в ЕГ та 70% дошкільників КГ. Діти ЕГ засвідчили, що «так було цікаво зіграти Злого Чаклуна, бо думав, що не впораюся» (Андрійко Г.), «я грала Бабу Ягу, всі мені аплодували. Я тепер більше розумію, хто такі погані люди» (Сніжана К.)

75% респондентів ЕК засвідчили в своїх відповідях те, що вони навчилися краще розуміти себе, зокрема – підтримувати свій гарний настрій, а внаслідок цього бути доброзичливими, привітними, уміти стримувати погані емоції. Незначна кількість дітей відзначила, що коли весело, то «це гарно ... Всі всміхаються». Водночас, ще збереглася група дітей, які взагалі відмовилися від відповіді.

Проведене нами повторне *спостереження за поведінкою дітей* у реальній взаємодії, у життєвих ситуаціях спілкування показали значне зменшення випадків неспівпадання вербальних і реальних вчинків. Центральними питаннями, які визначалися в нашому повторному діагностуванні були ситуації морального вибору (вибір між «добром» і «злом», «красою» та «потворністю», проявом співчуття, співпереживання або егоїзмом і байдужістю).

Саме ці моральні категорії є найбільш задіяними у моралі творів, саме вони визначалися об'єктом нашої експериментальної роботи. Нами було визначено 2/3 поведінкових ситуацій, обґрунтованих прикладами фольклорних та

літературних творів, зокрема – казок (визначено із загальної кількості поведінкових проявів, відмічених у повторних спостереженнях).

У результаті наших повторних спостережень за діями дітей в різних ситуаціях, ми отримали такі результати: дошкільники більш виважено вирішують ситуації (45% дітей ЕГ та 30% в КГ), що потребують свідомої поведінки, прояву почуттів поваги до дорослого, зацікавленості станом його настрою. У виховній практиці педагоги більше уваги звертають на дотримання дітьми правил поведінки через аналіз поведінкових ситуацій на основі моральних критеріїв, пояснюючи дітям зміст понять «добрий», «злий», «привітний», «людяний», «милосердний» тощо.

Нами з'ясовано, що вихователі по запровадженню системи експериментальної роботи більшою мірою використовують аналогію вчинків дітей із вчинками героїв літературних творів, яких ще можна побачити на сцені, а краще – втілити самому («ти такий мужній, як Кожум'яка», «ти добра й лагідна, як Оленка»), а також заохочують малят до надання таких порівнянь. У ситуації, яка потребувала стратегії поведінки з боку дитини, конкретні дії відповідали правильному вибору у 33% вихованців експериментальної групи, тоді як в контрольній групі ми засвідчили 20% дітей, що самостійно здійснюють вибір стратегії поведінки.

Спостереження за поведінкою дітей в обраних нами методиках показали значне зменшення випадків неспівпадання вербальних і реальних вчинків. Так, у ситуації, яка потребувала стратегії поведінки з боку дитини, конкретні дії відповідали правильному вибору у 75% вихованців експериментальної групи. У контрольній групі недостатньо простежувалася доцільність та варіативність способу поведінки в реальній соціальній ситуації. Нагромадження такого соціального досвіду поведінки сприяло формуванню соціально значущих мотивів (бажання навчити того, хто не вміє, допомогти при потребі, зробити приємне) ставали для вихованців більш значущими, ніж ігрові дії.

Підсумкові результати подамо в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів соціального досвіду, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній і контрольній групах (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями сформованості соціального досвіду засобами театралізованої діяльності за результатами контрольного зрізу експериментального дослідження (надано у %)

Рівні	Структурні компоненти												Усього			
	когнітивний				емоційно-мотиваційний				поведінковий							
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	Е Г	К Г	Е Г	К Г	Е Г	К Г	Е Г	К Г	Е Г	КГ	Е Г	КГ	Е Г	К Г	Е Г	К Г
Високий	15	20	25	20	5	5	15	10	10	10	20	15	15	10	25	15
Середній	35	35	50	40	20	25	30	30	35	40	50	45	30	35	45	40
Низький	50	45	25	40	75	70	55	60	55	50	30	40	60	55	30	45

Як бачимо, на повторному етапі високий рівень соціального досвіду засобами театралізованої діяльності було зафіксовано в дітей експериментальної групи – 25%, тоді як на констатувальному етапі цей рівень в ЕГ визначався показником 15%. По завершенні формувального етапу експерименту на середньому рівні стало 45% дітей експериментальної і 40% контрольної групи (було 30% і 35% – відповідно). На низькому рівні залишилося 30% дітей в експериментальній і 45% – у контрольній групі (на констатувальному етапі цей показник становив 60% дітей експериментальної і 55% – контрольної групи).

У контрольній групі, учасники якої не були залучені до проведення експериментальних виховних заходів, у процесі спілкування не виявили змін

особистісних контактів, способів взаємодії, дотримання норм соціально схвалюваної поведінки. На нашу думку, достатньо рельєфно окреслилися можливість своєрідного унаочнення для дітей способу життя людей, їхньої поведінки, стилю спілкування з іншими людьми тощо. Ще більшої ваги набули питання визначення норм життя в людському середовищі, коли діти безпосередньо втілювали їх в різноманітних театралізаціях.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів соціального досвіду, що проявлялося у динаміці володіння дитиною його основ (у тому числі – стосовно умінь і навичок соціальної поведінки); обізнаності з широким колом творів, збалансованості емоційних станів дітей як основи соціальних комунікацій; соціальній мотивації їх поведінки і діяльності, виявленні адекватного співчуття героям літературних та фольклорних, умінь співпереживати з ними в складних обставинах.

На завершальному етапі експерименту була проведено тематичні співбесіди з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених нашою експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності посилення цілеспрямованої соціалізації дитини дошкільного віку, визнали гостру потребу в покращенні роботи з формування в дитини соціального досвіду, розширення спектру дієвих засобів набуття його дитиною.

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок. З-поміж інших відзначено наступні:

- удосконалення вміння використовувати сучасні технології розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей;
- усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині проблематики набуття дитиною соціального досвіду в дошкільника у

контексті програм дошкільної освіти.

Послуговуючись нашою експериментальною програмою у практиці ЗДО, педагоги розробили низку різних форм роботи щодо формування соціального досвіду дітей засобами театралізації фольклору «Долучаємося до скарбниці народної мудрості». Обробка й аналіз одержаних даних повторного анкетування засвідчили збільшення позитивних відповідей педагогів на запитання про важливість пошуку шляхів «входження дитини до світу дорослих» (О. Кононко). Так важливість проблеми розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників стали визнавати 80% дорослих у порівнянні з 65% на констатувальному етапі.

Таким чином, результати запровадження системи експериментальної роботи засвідчили, що процес формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності зазнав якісних змін завдяки запровадженню у практику ЗДО чіткої системи роботи, добору ефективних сучасних форм і методів; більш чіткого дотримання вимог програм дошкільної освіти, у тому числі – щодо розуміння дошкільниками морально-етичних категорій різноманітних творів та використанням їх у театралізованій діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

З метою коригування процесу формування соціального досвіду в старших дошкільників у театралізованій діяльності нами було розроблено та апробовано систему експериментальної роботи. Використовувалися такі види театралізованої діяльності, як: театр дітей-акторів, пальчиковий, настільний та ширмовий. Також ми використовували сучасні методи та технології розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників та методів соціально-морального виховання.

Система роботи передбачала реалізацію трьох етапів. На першому, пошуковому етапі, передбачалося підводити до розуміння та оцінки характерів героїв театралізованих творів, мотиви їх вчинків; розширювати соціальний пізнавальний та емоційно-чуттєвий досвід дитини; підводити малят до розуміння та оцінки характерів героїв творів, мотивів їх вчинків; формувати вміння співчувати як літературним персонажам, так і одноліткам, удосконалювати навички різних видів театралізацій.

Другий, розвивально-навчальний етап, реалізував завдання продовжувати вчити дітей розпізнавати хороші та погані вчинки героїв творів та аналізувати їх відповідно власної поведінки та дій однолітків. Також серед завдань було визначено закладання емоційно-моральних основ ставлення дітей до навколишнього світу; формування моральних почуттів, співчуття та співпереживання іншим людям, формування в дітей умінь відтворювати вчинків героїв у театралізованій діяльності.

На третьому, діяльнісно-творчому етапі, було передбачено реалізацію наступних завдань: збагатити досвід старших дошкільників щодо здійснення соціальних дій в нових умовах, у різноманітних творчих ситуаціях; формувати вміння малюків оцінювати поведінку героїв, однолітків і свою власну; формувати вміння визначати набуті вміння відтворення соціального досвіду через використання фольклорних творів у театралізованій діяльності.

Перевірка ефективності проведеної роботи на формувальному етапі дослідження засвідчила, що суттєвої динаміки набули кількісні визначення рівнів сформованості у дітей 6-7 років соціального досвіду. Для ЕГ для високого рівня характерне зростання +10%, коли на констатувальному етапі дітей цього рівня було 15%, то на контрольному – 25%. Позитивні прогнози щодо цього ми вбачаємо в правильності визначення умов організації театралізованої діяльності та керівництва процесом набуття дітьми основ соціалізації.

Стосовно середнього рівня сформованості досвіду, для ЕГ стався перерозподіл дітей із 30% до 45%, що сумарно із високим рівнем визначає суттєві визначення: для 1-го контрольного зрізу було сумарно 45%, для 2-го зрізу – 70%. Для низького рівня соціалізованості дошкільників – визначилося зменшення кількості дітей з 60% на констатувальному етапі роботи до 30% на контрольному.

Стосовно дітей КГ такі показники суттєво не надали позитивної динаміки. Для високого рівня – приріст визначився +5%, для середнього – так само. Низький рівень соціального досвіду наявний в КГ у 45% малюків, яких попередньо було 55%.

Таким чином, отримані нами кількісні дані на контрольному етапі експериментального дослідження переконливо засвідчують ефективність проведеної роботи, її логічність та правильність визначення та реалізації умов формування у дітей старшого дошкільного віку соціального досвіту засобами театралізацій.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного на теоретичному та емпіричному рівні дослідження з обраної теми дослідження ми дійшли до таких висновків:

За першим завданням нами розкрито сутнісні ознаки соціального досвіду як педагогічної категорії та виявити щодо цього особливості формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку. ми розкрили особливості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку. Соціальний досвід дитини – це завжди результат дії, активної взаємодії з навколишнім світом (за М. Поддяковим). Процес розвитку дитини дошкільного віку характеризується активним присвоєнням існуючого соціального досвіду, формуванням в дитини суспільної поведінки. Важливим джерелом набуття соціального досвіду дитиною дошкільного віку є опосередкований досвід інших людей, що визначається з творів художньої літератури, зображувального мистецтва, кіно, фольклору тощо. Джерелами соціального досвіду дітей є їхні власні дії в різних життєвих ситуаціях, переживання цих ситуацій, розмірковування (логічні осмислення) над вчинками інших людей, що спостерігаються прямо або опосередковано. Чинниками набуття дитиною соціального досвіду є виконання соціальних ролей, дотримання норм соціально схваленої поведінки. До основних показників прояву дошкільником набутого соціального досвіду відносяться такі, як: позиція дитини в контексті життєдіяльності; співвіднесення дитиною себе з реальною дійсністю; ступінь її соціальної активності; міра прояву дитиною розуміння свого внутрішнього світу; сформованість соціальних установок щодо себе самої.

За другим завданням ми надали соціокультурну характеристику театралізованої діяльності як засобу формування соціального досвіду в старших дошкільників. Означена діяльність є в дошкільних освітніх установах пріоритетною, оскільки вона наближена до гри – провідної

діяльності у цей період дошкільного дитинства. У театралізованій діяльності дитина має простір свободи самовираження, створення свого образу найдоступнішими для нього способами – рухом, мімікою, інтонацією, жестами, позами. Літературні твори знайомлять дитини з накопиченим досвідом комунікацій, взаємодій, поведінки, театралізована діяльність перетворює цей досвід, який стає індивідуальним, соціокультурним. У театралізованій діяльності відбувається становлення досвіду виконання соціально-творчих завдань, що моделюють ті життєві ситуації, які дошкільник відтворює також у сюжетно-рольовій грі. Реалізація набутих дітьми знань щодо набуття соціального досвіду відбувається в різноманітних видах діяльності (ігровій, навчальній, театралізованій тощо).

За третім завданням з метою експериментальної перевірки стану практики закладу дошкільної освіти ми розробили критерії, показники та визначити рівні сформованості соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності. Для проведення експерименту було визначено критерії: когнітивний (з такими показниками, як-от: знаннями малюків стосовно соціуму, взаємовідносинами людей, їхніми діями, особливостями спілкування тощо; знання дітьми фольклорних творів, зокрема – казок, в моральному змісті яких відображено людські сосунки; знання дітьми основ театралізованої діяльності), емоційно-мотиваційний (визначається за проявами у дітей інтересу до ознайомлення із світом людських взаємин, до елементів суспільного та соціального життя в його реаліях до опосередкованому досвіді фольклорних творів; уміння співпереживати героям казок тощо), поведінковий критерій (показниками якого були сформовані у дітей соціальні відносини; уміння соціально прийнятої поведінки; уміння театралізованої діяльності).

За цими критеріями та показниками на теоретичному рівні було виявлено та обґрунтовано рівні сформованості соціального досвіду у дітей - достатній, середній та низький.

За четвертим завданням нами проаналізовано стан практики закладу

дошкільної освіти щодо формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку за використання театралізованої діяльності й визначити чинники впливу на ефективність даного процесу. Розроблена нами методика вивчення умов формування у дітей соціального досвіду включала у себе два напрями роботи: з дітьми старшого дошкільного віку та з вихователями ЗДО.

Проведені нами діагностичні методики у напрямі роботи з вихователями засвідчили, що вони визначають важливість проблеми формування в дітей соціального досвіду, проте часто проводять її лише у напрямі соціального розвитку дитини, не акцентуючи на головній особливості досвіду – уміннях його відтворювати в різній діяльності та в різних обставинах. Також педагоги не часто оновлюють жанровий репертуар театралізацій. Бажає покращення стан навчально-методичної роботи і матеріальної бази ЗДО щодо проведення театралізацій та форм дозвілля.

На основі визначених критеріїв і показників сформованості у дітей старшого дошкільного віку соціального досвіду, набутого у театралізованій діяльності було схарактеризовано три його рівні: достатній, задовільний та низький.

За п'ятим завданням Здійснити дослідницько-експериментальну перевірку організаційно-педагогічних умов формування соціального досвіду в старших дошкільників засобами театралізованої діяльності.

Розроблена нами експериментальна програма реалізувалася з дітьми та педагогами садочка. Для підвищення їхньої компетентності стосовно соціалізації дитини – випускника закладу дошкільної освіти ми провели ряд пропедевтичних заходів, які ознайомили з нашою програмою, умовами її реалізації. Також було надано практичні заняття, які вправляли педагогів та практичного психолога садка у проведенні вправ соціального спрямування, емоційних етюдів тощо. З дітьми старшого дошкільного віку реалізовувалася три етапна система роботи. перший, пошуковий етап передбачав збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей. тут проводилися інтегровані заняття, театральні етюди, ігрові морально-етичні ситуації, читання творів, які у

подальшому бралися до театралізацій, переглядалися уривки із мультфільмів тощо. На другому етапі робота була спрямована на закладання морально-емоційного ставлення малюка до соціального віку; їх навчали зіставляти власні вчинки із діями героїв театралізацій; вправляли у визначені моральних почуттів та ставлень. На третьому етапі підводилися підсумки роботи, закріплювалися уміння дітей використовувати навички соціалізації у театралізованій діяльності.

Зіставлення даних констатувального й контрольного етапів експериментального дослідження дозволили дійти висновку про ефективність роботи з формування соціального досвіду в дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності. Чисельність дітей з високим рівнем зросла з 15% на констатувальному етапі до 25% по запровадженню програми. Середній рівень посіло 45% дітей, залучених до процедури контрольного зрізу проти 30% показників їхніх відповідей на констатувальному етапі експерименту. Наприкінці дослідження на низькому рівні залишилось 30% дітей, яких констатувальний експеримент виявив 55%.

Результати реалізації системи експериментальної роботи засвідчили, що процес формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності зазнав якісних змін завдяки запровадженню у практику ЗДО чіткої системи роботи, добору ефективних сучасних форм і методів; більш чіткого дотримання вимог програм дошкільної освіти, у тому числі – щодо розуміння дошкільниками морально-етичних категорій творів та використання їх у театралізованій діяльності з метою набуття дитиною домірного віку соціального досвіду.

Проведене нами дослідження підтвердило висунуту попередньо гіпотезу стосовно умов оптимізації процесу формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані із розкриттям впливу сучасних медіа ресурсів та медіа матеріалів на формування соціального досвіду дітей 6-7 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулова О. Театралізовані ігри. *Дошкільне виховання*. 2005. № 4 С. 15-21.
2. Алиева Ш. Г. Социальное развитие дошкольников. *Молодой ученый*. 2014. №2. С. 711-715.
3. Аматыева О. П. Обучение старших дошкольников выразительности речи. *Наука і освіта*. 1997. № 1. С. 15-18.
4. Артемова Л. В. Театрализованные игры дошкольников. Москва: Просвещение, 1991. 127 с.
5. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа: учеб. Москва: Издательство МГУ, 1990. 367 с.
6. Бабунова Т. М. Дошкольная педагогика – педагогика развития. Магнитогорск: МаГУ, 2004. 356 с.
7. Батенин С. С. Критерии прогресса личности. Москва: Наука, 1988. С. 93-100.
8. Бегас Л. Д. Проблема театралізованої діяльності в загальній та спеціальній педагогіці. *Корекційна педагогіка і психологія*. 2011. С. 35-41.
9. Бітаєв В. А. Людина і соціокультурне середовище : проблема взаємо – адаптація. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності*. 2004. С. 81-90.
10. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Слово, 2006. 304 с.
11. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. Москва: Педагогика, 1968. 180 с.
12. Бондар В. І. Стан соціальної освіти та динаміка її змін. *Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство*: наук.-метод. зб. / ред. кол. : Н. Софій (гол.), І. Єрмаков (кер. авт. кол. і наук. ред.) та ін. Київ: Контекст, 2000. С. 29–33.

13. Бондаревская Е. В. Методологические стратегии личностно-ориентированного воспитания. Воспитание как встреча с личностью : избр. педаг. труды в двух томах. Т. II. Ростов н/Д : изд-во РГПУ, 2006. 504 с.
14. Буюева Л. П. Социальная сфера и сознание личности. Москва: МГУ, 1968. 180 с.
15. Водолага Н. В. Огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо навчання дітей розповідання. *Освіта Донбасу*. 2004. №5/6. С. 68-71.
16. Выготский Л. С. Детская психология. Собрание сочинений: в 6 т. / под. ред. Д.Б. Эльконина. Москва, 1984. Т4. 432 с.
17. Гаврилюк С. М. Художній розвиток дітей 5–7 років засобами театралізованої діяльності в умовах навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад». автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Миколаїв, 2010. 21 с.
18. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. Москва, 1974. 246 с.
19. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. СПб.: Речь, 2004. 272 с.
20. Грицишина Т. І. Соціалізація дитини старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. №12 (55). С. 12-15.
21. Грушевская И. Н. Форма бытия и способы существования социального опыта : дис ... канд. пед. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / И. Н. Грушевская; МГПУ им. А.Герцена. Москва, 2005. 208 с.
22. Давидов В. Г. Від дитячих ігор до творчих ігор і драматизацій. *Театр і освіта: Зб. наукових праць*. 1992. №3. С. 12-13.
23. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні : Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану.
24. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер.

проекту В. О. Огневюк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець – Білоскаленко та ін.; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець ; Мін. осв. І науки України, Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.

25. Єрофеева Т. І. Гра-драматизація *Виховання дітей у грі*. М., 1994. 128 с.

26. Завязун Т. В. Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної освіти. Режим доступу:

<http://www.zipro.net.ua> – назва з екрану.

27. Запорожець А. В. Психологія сприйняття казки дитиною-дошкільням / А. В. Запорожець/ Вибрані психологічні праці: У 2 т. Москва, 1986.

28. Караманенко Т. Н. Караманенко Ю. Г. Кукольный театр – дошкольникам. Москва: Просвещение, 1982. 191 с.

29. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей. Одесса, 2000. 167 с.

30. Киселева И. Е. Педагогические условия становления социокультурного опыта ребенка – дошкольника в театральной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования». Ростов-на-Дону, 2005. 192 с.

31. Качарова И. А. Социально-личностное развитие детей дошкольного возраста средствами театрализованной деятельности. Дошкольная педагогика. 2013. №10 (октябрь). С. 8-10.

32. Кон И. С. Психология предрассудка. *Новый мир*. 1969. № 9. С. 186–193.

33. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посібник до Базової програми розв. дитини дошк. віку»Я у Світі» / О. Л. Кононко. – Київ: Світич, 2009. – 208 с.

34. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві : навч. посібн. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. Київ: Освіта, 1998. 255 с.

35. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко. Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431

с.

36. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія : у 2 ч. Київ: Освіта, 2009. Ч. 1. 302 с.
37. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Ч. 1 : Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя : ЛПІС, 2009. – 320 с.
38. Кудаева И. А. Освоение социального опыта младшими школьниками в образовательном процессе : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Саранск, 2004. 268 с.
39. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2004. 22 с.
40. Леонтьев А. Н. Психологические основы дошкольной игры / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения : В 2-х т. – Москва: Педагогика, 1983.
41. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навч. посібник. Харків, 2002. С. 410.
42. Макаренко Л. В. Театр – мистецтво життя. Дошкільне виховання. 1994 №8. С. 13-16.
43. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2012. 106 с.
44. Матвієнко С. І. Фольклор як засіб формування соціального досвіду дитини старшого дошкільного віку. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя. №2. 2016. С. 73-78.
45. Менчинская Н. А. О некоторых принципиальных вопросах диагностики умственного развития. *О диагностике психического развития личности*. Таллинн, 1974. 132 с.
46. Машевская С. М. Театральная деятельность в работе социального

- педагога : уч. пособ. для вузов Шуя: Изд-во ГОУ ВПО «ШГПУ». 115с.
47. Мид М. Культура и мир детства. Москва: Наука, 1988. 429 с.
48. Москаленко В. В. Социализация личности (философский аспект) // В. В. Москаленко. К.: Вища школа, 1986. – 200 с.
49. Онощенко С. В. Игрушка как средство формирования социального опыта дошкольников: автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)». Тамбов, 2009. 18 с.
50. Педагогический словарь / Под ред. И. А. Комровой. Т. II. Москва: Акад. пед. наук, 1960. 766 с.
51. Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів : дис ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2003. 208 с.
52. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Москва: Знание, 1994. 264 с.
53. Пирс Ч. Избранные философские произведения Москва: Логос, 2000. 448 с.
54. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Проектування предметно-розвивального середовища в ДНЗ : навч. посіб. для студ. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 69 с.
55. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2006. 456 с
56. Попова Е. П. Формирование социального опыта детей в условиях комплекса «школа – детский сад» : дисс. ... канд. пед. наук, спец.: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Кострома, 1998. 166 с.
57. Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі «Грайлик» / О. М. Березіна, О. З. Гніровська, Т. А. Линник. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 56 с.
58. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова

- редакція). У 2 ч. / Аксьонова О. П., Аніщук А. М, Артемова Л. В. та ін. / наук. кер. О. Л. Кононко. – К. : ТОВ»МЦФЕР-Україна», 2014. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. 2014. 452 с.
59. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. докт. пед. наук : спец. 13.00.05, 13.00.08 «соціальна педагогіка ; дошкільне виховання». Луганськ, 2009. 45 с.
60. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. В 2-х т. АПН СССР / С. Л. Рубинштейн. Москва: Педагогика, 1989.
Т. 1. 1989. 485 с.
61. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. / За ред. Є. І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ: Либідь, 1997.
Кн. 1. К. : Либідь, 1997. 272 с.
62. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения : в 2 т. / Жан-Жак Руссо. – Москва: Педагогика, 1981.
Т. 1. Москва: Педагогика, 1981. 654 с.
63. Сиротич Н. Попередження синдрому «соціокультурного споживача» засобами театралізованої гри. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2013. №9. С. 15-26.
64. Смелзер Н. Социология: учеб. пособ.; пер. с англ. Москва: Феникс, 1998. 688 с.
65. Стародубцева І. В. Соціальний досвід як продукт соціалізації особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. Вип. 9. Кн. 1. С. 30–39.
66. Сухомлинський В. А. Комната сказки. Избранные произведения в 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1980.
Т. 3. С. 188-200.
67. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного воспитания. Москва: Известия АПНРСФСР, 1947. Вып. II. С. 7-26.
68. Тукач І. І. Формування соціального досвіду дитини дошкільного віку:

історико-педагогічний аналіз. *Наукові записки НДПУ імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 5. С. 125-129.

69. Фурмина Л. С. Театр и игра. *Театр, семья, школа*. Сост. Ю. А. Здоков. – Москва: Педагогика, 1999. С. 5-30.

70. Фрейд З. Введение в психоанализ : курс лекций. Москва: Наука, 1989. 455 с.

71. Эльконин Д. Б. Детская психология. Москва: Политиздат, 1960. 363 с.